

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського

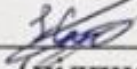
Кафедра історії

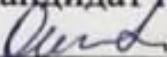
«Допущений до захисту»
Завідувач кафедри

« 13 » листопада 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:
ГЕРАЛЬДИКА УКРАЇНСЬКИХ МІСТ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Виконав: студент 6852м групи

(підпис) **Сапович І.Д.**

Керівник роботи:
старший викладач кафедри історії,
кандидат історичних наук

(підпис) **Маринченко Г.М..**

Миколаїв 2025 р.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського

Кафедра історії

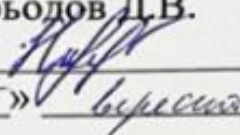
Спеціальність 032 Історія та археологія

Освітня програма Історія та археологія

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

Нефьодов Д.В.

 (підпис)

«15» березня 2025 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенту *Саповичу Ігорю Дмитровичу*

1. Тема роботи: *Геральдика українських міст XX – початку XXI століття.*

Керівник роботи: *к.іст.н., ст.викладач Маринченко Г.М.*

Затверджені наказом ректора № 1383-УЧ від «26» 11. 2025 р.

2. Термін подання роботи: до 01.12.2025 р.

3. Вихідні дані по роботі: фахова література, довідники з геральдики та емблематики, гербівники, матеріали конференцій, репозитарій університету..

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів):

Розділ 1. Історичний розвиток міської геральдики в Україні

Розділ 2. Сучасна міська геральдика України.

5. Перелік презентаційних матеріалів: мультимедійна презентація

6. Дата видачі завдання: 20.09.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

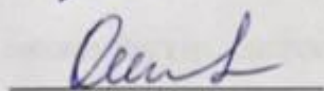
№	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми та вивчення джерел з предмету дослідження	Вересень 2024	Виконано
2	Складання розгорнутого плану магістерської роботи та ознайомлення керівника з планом кваліфікаційної роботи	Жовтень 2024	Виконано
4	Написання Розділу 1. Історичний розвиток міської геральдики в Україні	Грудень 2024	Виконано
5	Написання Розділу 2. Сучасна міська геральдика України	Лютий 2025	Виконано
7	Оформлення магістерської роботи	Вересень 2025	Виконано
8	Передача магістерської роботи науковому керівникові для написання відгуку	Жовтень 2025	Виконано
9	Передача магістерської роботи рецензенту для рецензування	Жовтень 2025	Виконано
10	Попередній захист магістерської роботи	Листопад 2025	Виконано
11	Захист магістерської роботи	Грудень 2025	Виконано

Студент

Сапович І.Д..

Керівник роботи

Маринченко Г.М.

АНОТАЦІЯ

Санович І.Д. Геральдика українських міст ХХ - початку ХХІ століття. Кваліфікаційна робота зі спеціальності 032 Історія та археологія освітньої програми «Історія та археологія». Миколаїв: НУК імені адмірала Макарова, 2025 75 с.

В кваліфікаційній роботі досліджено закономірності розвитку міської геральдики України та визначено локальні особливості генези та символіки гербів міст в різних регіонах країни, а також визначено стан наукової розробки проблеми; розглянуто основні тенденції та напрямки розвитку геральдики в імперську, радянську добу та період незалежності; охарактеризовано особливості процесу міського герботворення на українських землях для кожного із досліджуваних періодів; проаналізовано тематику, символіку, кольорову гаму знакової системи гербів українських міст, визначити їх типові риси; визначено здобутки та окреслено проблеми герботворення на кожному з етапів його розвитку.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що було уточнено базовий поняттєво-категоріальний апарат означеної проблеми, представлено аналіз геральдичного процесу на території українських земель на всіх його етапах, простежено його еволюцію; досліджено сучасний комплекс міських геральдичних зображень; визначено типові помилки у радянських та сучасних міських гербах України.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання фактичного матеріалу при розробці курсів зі спеціальних історичних дисциплін, спецкурсів з геральдики у закладах вищої освіти, факультативів із геральдики та краєзнавства у закладах загальної середньої освіти. Матеріал, практичні рекомендації та узагальнення досвіду герботворення на території українських земель може бути застосований при створенні нових міських гербів.

Ключові слова: геральдика, символи міст, територіальна геральдика, муніципальна геральдика, Українське геральдичне товариство.

АНОТАЦІЯ

Igor Sapovich. Heraldry of Ukrainian cities of the 20th - early 21st centuries. Qualification thesis in specialty 032 History and Archaeology, educational program «History and Archaeology». Mykolaiv: Admiral Makarov National University of Shipbuilding, 2025. 75 p.

The qualification work investigated the patterns of development of urban heraldry in Ukraine and identified local features of the genesis and symbolism of city coats of arms in different regions of the country, as well as the state of scientific development of the problem; considered the main trends and directions of development of heraldry in the imperial, Soviet era and the period of independence; characterized the features of the process of urban heraldry creation on Ukrainian lands for each of the studied periods; analyzed the theme, symbolism, color scheme of the symbolic system of coats of arms of Ukrainian cities, identified their typical features; identified achievements and outlined problems of heraldry creation at each stage of its development.

The scientific novelty of the study lies in the fact that the basic conceptual and categorical apparatus of the problem was clarified, an analysis of the heraldic process on the territory of Ukrainian lands was presented at all its stages, its evolution was traced; the modern complex of city heraldic images was studied; typical errors in Soviet and modern city coats of arms of Ukraine were identified.

The practical significance of the study lies in the possibility of using actual material when developing courses in special historical disciplines, special courses in heraldry in higher education institutions, elective courses in heraldry and local history in general secondary education institutions. The material, practical recommendations and generalization of the experience of coat of arms creation on the territory of Ukrainian lands can be applied when creating new city coats of arms.

Keywords: *heraldry, symbols of cities, territorial heraldry, municipal heraldry, Ukrainian Heraldic Society.*

ЗМІСТ

Вступ	7
Розділ 1. Історичний розвиток міської геральдики в Україні	
1.1. Витоки та розвиток геральдики в Україні до ХХ століття.....	12
1.2. Міська та територіальна геральдика в період радянської України	17
Розділ 2. Сучасна міська геральдика України	
2.1. Основні тенденції та особливості сучасної української міської геральдики	29
2.2. Аналіз символіки гербів сучасних українських міст	37
2.3. Проблеми та перспективи розвитку міської геральдики в Україні.....	47
Висновки	54
Список використаних джерел та літератури	57
Додатки	62

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні геральдика переживає певний ренесанс: посилився інтерес науковців до цієї спеціальної історичної дисципліни, геральдичні процеси широко висвітлюються в пресі, нові герби отримали більшість населених пунктів країни, в контексті декомунізації.

Процес муніципального герботворення, що розгорнувся на початку 90-х рр. і триває досі, ставить багато проблемних питань. Одне з провідних – питання загального професійного рівня, на якому виконуються гербові зображення, і якості новостворених гербів. Ніхто не ставить під сумнів, що герб є візитною карткою міста, він представляє місто у системі соціальної комунікації, відтворює найважливіші аспекти його минулого і сучасного.

Щоб репрезентувати місто належним чином герб має бути якісним, тобто виразним і створеним відповідно до геральдичних правил. На жаль, не зважаючи на те, що із здобуттям незалежності геральдика піднялася на якісно новий рівень, нові герби мають багато суттєвих помилок, а іноді і зовсім не можуть бути віднесені до класу геральдичних зображень.

Теоретична база дослідження. Сучасний процес муніципального герботворення відображений у працях А. Гречила, Я. Іщенко, Є.Максименко тощо. Проблема якості новостворених гербів є однією з найбільш актуальних в працях названих авторів. А. Гречило звертає увагу на необхідність більш відповідально ставитися до процесу складання герба і дотримуватися правил геральдики [11-18], Я. Іщенко критикує наявні сучасні зображення, зокрема характеризує помилки, яких припустилися автори гербів обласних центрів [10, 19-23].

Не будемо також оминати увагою внесок попередників. Так, якщо говорити про «Історіографія проблеми», то можна виділити три етапи: імперський (XVIII – початок XX ст.), радянський (1917 р. – початок 90-х рр. XX ст.) і сучасний (90 рр. XX ст. – 2013 р.).

На першому етапі, в умовах становлення гербознавства, проходив процес накопичення та обробки матеріалу з геральдики, який систематизувався у гербовниках.

Початок XX ст. відзначився виданням перших навчальних посібників з геральдики. Зростання інтересу до розробки і публікації гербового матеріалу пов'язано з ім'ям В.К. Лукомського, діяльність якого мала велике значення для

складання гербознавства як спеціальної історичної дисципліни, адже він став сприймати герб, перш за все, як історичне джерело.

Після подій 1917–1921 рр. геральдика та гербознавство зазнали істотних змін. Ставлення до герба як до елемента ворожої культури перешкоджало розвитку дисципліни. Предмет і завдання гербознавства були переглянуті, у колі актуальних для дослідження тем залишилися лише ті, що стосувалися державної символіки. Старі міські герби до 1960-х рр. майже не вивчалися. Не вистачало компетентних спеціалістів із геральдики, частково це було пов'язано з політикою держави щодо представників інтелігенції в 30-ті рр.

XX ст.

У 1950-ті рр. геральдика була частково реабілітована та визнана як спеціальна історична дисципліна. Серед дослідників цього періоду доречно назвати В.І. Стрельського, В.С. Драчука, О. І. Каменцеву, М.В. Устюгова. У 80-х рр. XX ст. значно посилювався інтерес до історичної спадщини міської геральдики. Здобутком радянського етапу було те, що герб почав сприйматися, перш за все, як історичне джерело, геральдика інституціалізувалася як спеціальна історична дисципліна, вийшло кілька монографій, присвячених міській геральдиці, було здійснено кілька спроб упорядкувати геральдичну термінологію.

На сучасному етапі значно розширилося коло актуальних проблем, до якого увійшли: вивчення стародавніх українських гербів, переосмислення радянського періоду герботворення, упорядкування процесу створення нових гербів, систематизація довідкового геральдичного матеріалу, проблеми геральдичної термінології. Значний внесок зроблено істориками-краєзнавцями. Проте на жаль опубліковані вони в рамках місцевих, районних, рідше обласних конференцій та видань, що вийшли мало не одиничними екземплярами.

Відповідність нових гербів правилам геральдики активно обговорюється членами Українського геральдичного товариства (УГТ) та зацікавленими

геральдикою особами на геральдичних сайтах. Слід зазначити, що в даній дискусії значною мірою поза увагою дослідників залишається аналіз сучасних міських гербів окремих регіонів

Однак, варто зазначити, що сучасний період герботворення комплексно ще не описаний і потребує відповідного історичного й фахового аналізу всіх своїх аспектів, а саме: особливостей його розгортання, символіки міських знаків, проблем, які постають при створенні й затвердженні нових гербів.

Об'єктом дослідження є міська геральдика України.

Предмет дослідження – процес герботворення на території українських земель, його еволюція та особливості розвитку, генеза та символіка окремих міських гербів.

Мета роботи полягає у встановленні закономірностей розвитку міської геральдики України та визначенні локальних особливостей генези та символіки гербів міст в різних регіонах країни.

Досягнення цієї мети передбачає послідовне розв'язання таких **завдань**:

- визначити стан наукової розробки проблеми;
- розглянути основні тенденції та напрямки розвитку геральдики в імперську, радянську добу та період незалежності;
- надати характеристику особливостям процесу міського герботворення на українських землях для кожного із досліджуваних періодів;
- виділити та проаналізувати тематику, символіку, кольорову гаму знакової системи гербів українських міст, визначити їх типові риси;
- проаналізувати здобутки та проблеми герботворення на кожному з етапів його розвитку.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що було уточнено базовий поняттєво-категоріальний апарат означеної проблеми, представлено аналіз геральдичного процесу на території українських земель на всіх його етапах, простежено його еволюцію; досліджено сучасний комплекс міських

геральдичних зображень; визначено типові помилки у радянських та сучасних міських гербах України.

Практичне значення дослідження. Фактичний матеріал, висновки і узагальнення кваліфікаційної роботи можуть бути використані при підготовці навчальних посібників та розробці курсів зі спеціальних історичних дисциплін, спецкурсів з геральдики у закладах вищої освіти, факультативів із геральдики та краєзнавства у закладах загальної середньої освіти. Матеріал, практичні рекомендації та узагальнення досвіду герботворення на території українських земель може бути застосований при створенні нових міських гербів.

Апробація результатів дослідження здійснена під час обговорення на кафедрі історії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та виступів на конференціях: X Міжнародна науково-практична конференція: «Актуальні питання викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах війни та післявоєнної відбудови» (Суми, 2025); XII всеукраїнська науково-практична конференція «Історико-філософські дослідження молодих учених» (Суми, 2025); Всеукраїнській науковопрактичній краєзнавчій конференції «Історико-культурна спадщина України: регіональні особливості та загальнонаціональний контекст» (Звягель, 2025).

Публікації:

1. Геральдика українських міст: до історії питання // Історико-культурна спадщина України: регіональні особливості та загальнонаціональний контекст: матеріали Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції, 16 травня 2025 року, м. Звягель Житомирської області. Житомир, 2025. 720 с. С.25-26

2. Основні тенденції та особливості сучасної української міської геральдики // Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Історико-філософські дослідження молодих учених» (22 травня 2025 р., м.Суми). Суми, 2025. 134 с. С.95-97.

Структура роботи: структурно дане дослідження складається з двох розділів (6 підрозділів), загальних висновків та списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить — 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК МІСЬКОЇ ГЕРАЛЬДИКИ В УКРАЇНІ

1.1. Витоки та розвиток геральдики в Україні до XX століття.

Питання української ідентичності та історичної цілісності на сучасному етапі стоїть дуже гостро. В дискусіях з цього приводу опоненти часто звертаються до історичних джерел для підтвердження власної думки. Одним з яскравих прикладів підтвердження української ідентичності є використання певної символіки, емблем чи гербів. Досить цікавим серед науковців є питання саме територіальної геральдики, зокрема геральдики українських міст. Як відомо, першим українським містом, яке отримало свій офіційний герб, є Київ. Найстаріше зображення герба міста Києва в кольорі міститься в гербовнику Конрада Грюненберга з 1480 року.

Однак, геральдика на українських землях має глибоке коріння, що сягає часів Київської Русі та формувалася під впливом як місцевих традицій, так і західноєвропейських та візантійських герботворчих систем.

Витоки української геральдики пов'язані з династичними знаками князів Рюриковичів так звані князівські знаки тамги. Найвідомішим прикладом є *тризуб* (у різних варіаціях), який використовувався як особистий, династичний та державний знак правителів, починаючи з князя Володимира Великого і його нащадків. Зображення знаків збереглися на монетах (золотниках і срібниках), печатях (наприклад, печатки послів князя Ігоря X ст.), ювелірних виробах та інших археологічних знахідках часів Київської Русі.

У період Королівства Руського та Великого князівства Литовського (XIV–XVI ст.) посилюється вплив європейської геральдичної системи, зокрема польської, у зв'язку з входженням українських земель до складу Польського королівства та Великого князівства Литовського.

З'являються герби окремих земель та міст, особливо тих, що отримали Магдебурзьке право. Нагадаємо, що першим з українських міст магдебурзьке право отримали: Санок (1339), Львів (1356), Кам'янець-Подільський (1374), Луцьк (1432), Смотрич (1448), Київ (1497). Так, наприклад гербом ГалицькоВолинського князівства (згодом Королівства Русі) став коронований лев на скелі. Активно використовувала польські шляхетські герби (клейноди) і українська шляхта (наприклад, Острозькі, Заславські).

Геральдика Козацької доби (XVII–XVIII ст.) набуває державного та військового значення, особливо в період Війська Запорозького та Гетьманщини. В цей період державним гербом та символом Війська Запорозького (Гетьманщини) став «Козак із мушкетом», про що свідчать джерела, зокрема печатки Війська Запорозького (перша відома з 1592 р.), козацькі прапори (хоругви) та документи Гетьманської канцелярії [4.4]. Формувалися герби полків і сотень відбувалося переважно на основі місцевої символіки. А ось представники козацької старшини (наприклад, Розумовські) активно приймали та створювали власні герби. Про що свідчать матеріали «Малоросійський Гербовник» В. Лукомського та В. Модзалевського (хоча й виданий у 1914 р., він систематизує герби цього періоду), а також актові книги та фамільні печатки.

Після ліквідації Гетьманщини та включення більшості українських земель до Російської імперії відбулася уніфікація та стандартизація геральдики. Так, зокрема у 1722 році в Російській імперії засновано Герольдмейстерську контору (згодом Департамент Герольдії), яка централізовано розробляла та затверджувала герби міст, губерній та дворянства. Як наслідок роботи видання «Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи», «Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи» (П. Вінклер, 1900).

А ось на землях Австро-Угорщини (Галичина, Буковина, Закарпаття) діяла інша геральдична традиція. Геральдична традиція на цих землях була тісно пов'язана з коронними краями імперії, до складу яких вони входили.

Так, територія, що була приєднана до Австрії після першого поділу Речі Посполитої (1772), отримала назву Королівство Галичини та Лодомерії (або Володимирії). Центральним елементом крайового герба (як частини великого герба Австро-Угорщини) було поєднання символів Галичини (чорний галка (ворон/галка) з червоним язиком на срібному (білому) полі, або ж три корони) та Лодомерії (два чорні орли на золотому полі). Однак, у складі Австрії часто використовувався синій щит із двома золотими (або срібними) левами, що спираються на скелю, або просто лев, що стоїть дубки (запозичено з давніх гербів Руського воєводства)

Також, на цих землях продовжувала існувати та розвиватися шляхетська геральдика (герби польської та української знаті), а також була впорядкована та затверджена міська геральдика (міські герби), що відображала історичні та адміністративні особливості кожного міста.

Буковина була приєднана до Австрії у 1775 році й мала статус Герцогства Буковина (спочатку як частина Галичини, пізніше як окремий коронний край з 1849 р.). Гербом Буковини була голова чорного бика (тура) з золотими рогами та зіркою (або рожею) між ними, розміщена на червоному або срібному полі, часто розділеному на частини. Це відображало історичну традицію Молдавського князівства, частиною якого була Буковина.

Територія Закарпаття входила до складу Угорського королівства в рамках Австро-Угорщини. Тут не було єдиного окремого коронного краю, а землі були розподілені між кількома комітатами (жупами): Унг, Берег, Угоча, Мармарош. Геральдика тут була представлена гербами окремих комітатів, які були частинами великого герба Угорщини. Наприклад, герб Комітату Мармарош часто включав зображення ведмедя та/або синьо-золотих смуг (символіка

Угорщини). Герб Комітату Берег зазвичай містив зображення голови коронованого ведмедя.

Варто зазначити, що хоча офіційна геральдика була імперською та угорською, український рух у ХХ ст. (особливо під час Карпатської України) прийняв *тризуб* як національний символ.

Таким чином, геральдична традиція українських земель в АвстроУгорщині була дуалістичною: з одного боку, вона була жорстко регламентована імперською адміністрацією та відображала статус коронних країв; з іншого — на рівні шляхти та неофіційної традиції зберігалися місцеві та українські елементи.

Якщо говорити конкретно про геральдику українських міст, то варто зазначити, що міська геральдика в Україні до ХХ століття є одним із найбагатших і найкраще задокументованих розділів вітчизняного герботворення. Вона тісно пов'язана з набуттям містами самоуправління. Міські герби (або територіальні герби) в Україні почали поширюватися з XIV століття і їх розвиток прямо корелював з поширенням Магдебурзького права— системи міського самоврядування. Як ми вже зазначали вище.

Міські герби княжої доби та часів поширення Магдебурзького права (XIV–XVI ст.) походять переважно з міських печаток та відображають або місцеві особливості, або патронат святих. Перші міські знаки не завжди були *гербами* у класичному розумінні, а скоріше емблемами на печатках, які з часом набувають рис гербів. Це стосується таких міст, як ми вже згадували вище, як наприклад:

Львів (1359) отримав від Казимира III герб із левом (ймовірно, як знак Королівства Русі) та вежею (як символ міста);

Кам'янець-Подільський (1374): герб із сонцем;

Київ (1494): герб із луком або арбалетом (пізніше було замінено на Архангела Михаїла).

Геральдика міст на території Гетьманщини була досить самобутньою, хоча й продовжувала європейську традицію. Багато полкових і сотенних міст мали свої власні герби. Міські герби часто відображали полковий чи сотенний статус (зображення козака, зброї) або місцеву символіку (хліборобство, промисли).

Після ліквідації автономії Гетьманщини міська геральдика була повністю уніфікована та підпорядкована Герольдмейстерській конторі Російської імперії (з 1722 р.). За цей час проведено кілька реформ. Зокрема:

Реформа 1781–1785 рр. - під час утворення намісництв (губерній) для міст розробили нові герби за єдиними правилами. Геральдисти (зокрема, князь М. М. Щербатов, художник Франц Санті) створювали герби на основі історичних або економічних/географічних ознак міста.

Реформа Кене (1857) - барон Б. В. Кене розробив систему прикрас (зокрема, гербові щити певного типу, корони, обрамлення) для міст різного статусу (губернські, повітові). Хоча більшість цих проєктів не була офіційно затверджена до 1917 року, вони стали стандартом для геральдистів. Звертаємо увагу, що зацікавленим у даному питанні в нагоді стане видання П.Вінклера «Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи» (СПб., 1900), де найбільш повно представлено герби територіальної та міської геральдики, в тому числі українських земель містів, затверджених до 1900 року.

На землях Австро-Угорської імперії також відбулися реформ, зокрема герби західноукраїнських міст затверджувалися відповідно до австрійських геральдичних правил. Зображення гербів українських міст можна знайти в альбомі «Гербы королевств та земель Австро-Угорщини» (1895) (доречі примірники зберігаються у фондах Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника) та у працях Гуго Штреля «Österreichisch-Ungarisches Wappenbuch» (1890, 1900), «Wappen der Städte Österreich-Ungarns» (1904).

Як бачимо, українське герботворення до XX століття має давні традиції виникнення, пройшла через етап трансформацій у складі імперій, але таки змогла зберегти власну ідентичність та власні геральдичні традиції.

1.2. Міська геральдика України в роки радянської влади

Період радянської влади (1919-1991) в Україні став часом ідеологічної трансформації та занепаду класичної геральдики, яка була замінена системою так званої радянської емблематики. Територіальна (обласна) геральдика була повністю відсутня, оскільки регіони мали уніфіковану радянську символіку.

Тут умовно можна виділити кілька етапів:

1. Етап заборони та відмови (1920-ті — 1950-ті рр.).
2. Етап радянської «неогеральдики» (1960-ті — 1980-ті рр.)
3. Відновлення історичної геральдики (кінець 1980-х рр.) Розглянемо кожен з них окремо.

Отже, *етап заборони та відмови (1920-ті — 1950-ті рр.)* після встановлення УСРР, традиційні міські герби, успадковані від імперського періоду (з елементами королівської влади, релігії, феодалських привілеїв), були визнані ідеологічно ворожими та заборонені до використання.

Період з 1920-х до середини 1950-х років у геральдиці міст Української СРР характеризувався повною заборонаю та відмовою від використання історичних гербів. Це був час ідеологічної перебудови та викорінення «буржуазних» та «феодалських» символів.

Основні характерні ознаки цього етапу:

Повна відмова від історичної спадщини, зокрема заборона історичних гербів. Усі історичні герби міст (які містили символи королівської влади, релігійні мотиви, елементи дворянства чи феодалізму, як-от леви, хрести, корони, вежі) були оголошені ідеологічно ворожими та остаточно скасовані.

Здійснено свідому спробу розриву із дореволюційною традицією та приватною власністю, яку символізувала класична європейська геральдика.

Відсутність муніципальної геральдики. Протягом означеного періоду муніципальні герби як такі не створювалися і не використовувалися. Міста, по суті, залишалися без власної офіційної символіки. Місцеві органи влади використовували лише державну символіку СРСР та УСРР/УРСР (зокрема, герб СРСР з серпом і молотом, зіркою та колосками), що підкреслювало унітарний характер і пріоритет загальнодержавної ідеології над місцевою самобутністю.

Ідеологічна стандартизація. Пріоритет «пролетарської» естетики, зокрема у міському просторі домінували символи, пов'язані з комуністичною ідеологією, працею, революцією та індустріалізацією: серп і молот (союз робітників і селян); червоний прапор та п'ятикутна зірка (символи комунізму); портрети вождів (Леніна, Сталіна).

Важливо зазначити, що якщо і з'явилися в цей період якісь «місцеві» символи в архітектурі чи оформленні, вони мали декоративний характер, а не геральдичний. Це могли бути колоски (символ достатку), зубчаті колеса (індустрія) або зображення заводів, але вони не були оформлені як офіційний герб.

Правове та геральдичне «запустіння». Не існувало жодних офіційних радянських норм для створення муніципальних гербів. Державна влада не бачила потреби в окремій міській геральдиці, оскільки ідеологічна єдність була головною. Виняток становили лише герби столиць республік, які пізніше отримали символіку, але це сталося значно пізніше (після 1950-х).

Отже, 1920-ті — 1950-ті роки можна назвати періодом нульової геральдики для українських міст. Це була пряма ідеологічна заборона, яка виключала будь-яку самобутню символіку, що не відповідала доктрині пролетарської держави. Як бачимо радянська влада на цьому етапі пропагувала

уніфіковану символіку серпа і молота, червоної зірки та державних прапорів СРСР/УРСР, відкидаючи локальні символи автономії та історії.

Як результат – геральдична діяльність повністю припинена, а старі герби демонтовані або ігнорувалися. Нові територіальні герби (областей, районів) не створювалися взагалі, оскільки адміністративні одиниці використовували лише державну символіку.

Більш продуктивним на герботворчу діяльність об'єктивно можна вважати наступний етап, *етап* так званої *радянської «неогеральдики» (1960-ті — 1980-ті рр.)*. Характерні риси гербів українських міст були зумовлені ідеологією та відходом від класичних європейських правил геральдики. Цей період відомий як «відродження» міської символіки після тривалої заборони, але воно відбувалося за новими, «соціалістичними» правилами. Можна виділити наступні риси притаманні геральдиці періоду 1960-1980-ті рр.:

Ідеологічна насиченість. Герб мав насамперед відображати соціалістичні цінності та роль міста у СРСР. Обов'язкові елементи герба, затверджених в даний період були:

- серп і молот (або їхнє стилізоване зображення).
- червона п'ятикутна зірка (часто у верхній частині щита).
- особливий акцент на нагороді міста (наприклад, *Золота Зірка Міста-Героя*).

Як приклад дотримання означених вимог можна навести герби містгероїв, таких як Київ та Одеса, які обов'язково містили зображення *Золотої Зірки*.

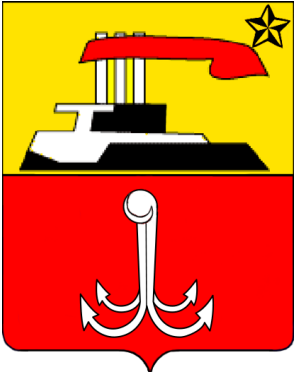
Відображення індустріалізації та промисловості. Головною функцією герба ставало: демонстрація економічного значення міста (промисловість, машинобудування, сільське господарство). Як обов'язкові символи використовували: шестерні, заводські труби, колоски, хімічні символи, стилізовані машини. Символи часто витісняли або змішували з історичними фігурами, щоб підкреслити «сучасний розквіт соціалістичного міста».

Порушення класичних геральдичних правил. Геральдисти цього періоду (часто не професійні, а архітектори чи художники) ігнорували або свідомо порушували ключові правила:

- правило кольорів (накладання фініфті на фініфть або металу на метал).
- форма щита: використовувалися нетрадиційні або складні, негеральдичні форми, часто схожі на варязький щит або просто заокруглені.
- написи: нерідко на гербах розміщувався напис із назвою міста (що не відповідає класичним канонам).

Історичні алюзії через сучасні символи. Історичне минуле міста відображалося не через традиційні фігури, а через їхню **сучасну інтерпретацію** або змішування з новими символами. Часто зберігався один історичний символ, але до нього додавався індустріальний або ідеологічний елемент. Приклади гербів міст даного етапу:

Місто	Елементи герба (1960-1980-ті)	Характерні риси	Джерело
Київ 1969	Щит на червонолазоревому (синьому) тлі. Зображення квітки каштана (символ сучасного міста), срібний лук (старовинний герб), а також Золота Зірка Міста-Героя у верхній частині.	Ідеологічність: Зірка Міста-Героя. Сучасність: Квітка каштана. Змішування: Поєднання давнього лука з новими елементами.	

Одеса 1967	Жовто-червоний щит. У верхній частині — стилізований броненосець «Потьомкін» з червоним прапором, у верхньому куті — Золота Зірка Міста Героя. У нижній червоній частині — срібний якорішка (традиційний символ).	Ідеологічність: Броненосець «Потьомкін» (символ революційної історії). Нагороди: Золота Зірка. Колористика: Негеральдичне використання кольорів.	
Харків 1968	На верхній частині щита на червоному тлі зображена шестерня, символізуюча промисловість міста, на білому тлі – зображений золотий колос із золотими орбітами електронів. Кольори прапора Української РСР, електронні орбіти нагадують, що Харків – місто науки, де вперше в СРСР було розщеплено атомне ядро	Індустріалізація: Шестерня (промисловість) та атомна орбіта (наука). Ідеологічність: Державний прапор СРСР/УРСР у щиті.	

Таким чином, герби радянської неогеральдики перетворилися з історичних знаків власності та самоуправління на пропагандистські емблеми, головна мета яких полягала у прославленні індустріальної могутності, соціалістичної історії та ідеології СРСР.

Не менш цікавим є наступний наш умовний етап, етап *відновлення історичної геральдики* (кінець 1980-х рр.). З початком перебудови та зростанням національної самосвідомості, почався рух за відновлення історичних гербів. Цей процес особливо активізувався напередодні проголошення Незалежності України.

Місцеві органи влади, часто за ініціативи істориків та краєзнавців, почали повертати або розробляти нові герби, що відповідали класичним геральдичним правилам та історичній традиції. Даний етап характеризується низкою ключових особливостей:

Відмова від радянської символіки. Головною метою було замінити радянські герби (які часто містили ідеологічні елементи, як-от серп і молот, шестерні, колосся, зображення промислових об'єктів або символи «містагероя») на історичні знаки.

Звернення до історичних джерел. Відновлювалися герби, що використовувалися містами до 1917 року (період Російської імперії або Австро-Угорщини) або впродовж 1917–1939 рр. Це включало герби періоду Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманщини та Української Народної Республіки.

Геральдична експертиза та консультації. Процес супроводжувався роботою спеціальних комісій, залученням істориків, краєзнавців та фахівців з геральдики (зокрема, Українського геральдичного товариства), що сприяло дотриманню геральдичних правил.

Символізм національного відродження. Повернення до історичної символіки розглядалося як важливий акт національного відродження, відновлення історичної пам'яті та ідентичності.

Для наглядного ознайомлення наведемо кілька прикладів гербів міст затверджених/розроблених на даному етапі:

Історична основа герба та символ			Короткий опис відновленого герба
	Короткий опис відновленого герба	Зображення	
Львів 1990			
Герб 13-14 ст. (міська брама з левом)	У синьому полі золотий лев, що крокує у золотій брамі з трьома вежами. Центральна вежа вища.		У синьому полі золотий лев, що крокує у золотій брамі з трьома вежами. Центральна вежа вища.
Київ 1995			
Герб періоду Магдебурзького права (16 ст.)	У синьому полі зображення Архангела Михаїла (покровителя Києва) у срібному вбранні та пурпуровому плащі з вогняним мечем та срібним щитом.		У синьому полі зображення Архангела Михаїла (покровителя Києва) у срібному вбранні та пурпуровому плащі з вогняним мечем та срібним щитом.
Одеса 1992			
Герб 1798 року (період Павла I)	У червоному полі срібний якір-кішка з чотирма лапами. Пізніше (2011) було додано Золоту Зірку міста-героя.		У червоному полі срібний якір-кішка з чотирма лапами. Пізніше (2011) було додано Золоту Зірку міста-героя.

Харків 1995			
Герб 1887 року (період Російської імперії)			На зеленому щиті перехрещені золотий ріг достатку та золотий крилатий кадуцей (жезл Меркурія).
	На зеленому щиті перехрещені золотий ріг достатку та золотий крилатий кадуцей (жезл Меркурія).		
Черніг в 1992			
Герб 18-20 ст. (період Гетьманщини /Імперії)			У срібному полі чорний одноголовий орел, увінчаний золотою короною, що тримає за собою в кігтях лівої лапи довгий золотий хрест.
	У срібному полі чорний одноголовий орел, увінчаний золотою короною, що тримає за собою в кігтях лівої лапи довгий золотий хрест.		

Розглянемо типові особливості гербів даного періоду на прикладі гербів Донбасу початку 90-х рр., на які звернула увагу у своїх дослідженнях Євгенія Максименко [28].

Герби початку 90-х рр. зберегли багато рис, що були притаманні гербам радянського етапу. Одним із способів створення міського знаку було перезатвердження гербів радянського зразка, інколи видозмінених, а іноді і без змін. Таким шляхом пішли міськради Єнакієве, Красноармійська, Вугледару, та, якщо герб Єнакієве не викликає зауважень, то міські знаки Красноармійська і Вугледру є скоріше емблематичними зображеннями, а не гербами. Обидва герба містять назву міста і дату у полі щита, та неприйнятні фігури: в гербі

Вугледару «терикон на тлі золотого сонця з променями, що сходить, та золота рука, що тримає шахтарську кірку сірого кольору» [28,

С.110]; в гербі Красноармійська зображено будівлю міського вокзалу, покладені навхрест молот і ключ, використані негеральдичні кольори [28, с.110].

На початку 1990-х в практиці побутувало також затвердження видозмінених радянських гербів. Для гербів Алчевську та Краматорську ця трансформація являла собою заміну червоного або синьо-червоного кольорів (кольорів прапору УРСР) на кольори прапору України зі збереженням фігур та композиції, що є калькою з радянського принципу створення герба.

Серед новостворених гербів також часто зустрічаються герби з помилками, серед яких можна виділити наступні:

- *введення назви міста чи дати в поле щита,*
- *використання негеральдичних кольорів,*
- *неправильне виконання фігур,*
- *неправильне блазонування та ін.*

Введення дати заснування та назви міста в поле щита було дуже популярною новацією радянського етапу, в традиційній геральдиці цього робити не рекомендується. Сьогодні така помилка наявна в гербах Торезу, Макіївки, Маріуполя, Новоазовська, Сєверодонецька, Красного Луча і є найбільш розповсюдженою [19].

Відомо, що геральдика використовує п'ять основних кольорів та два метали. В сучасних гербах є випадки використання малинового та сірого кольору, що не є геральдичними (Новоазовськ, Дружківка, Кіровське).

Грубим порушенням правил геральдики є накладання металу на метал та фарби на фарбу, такої помилки припустилися автори гербів Ясинуватої, де на золотому полі зображений срібний човен, Зугреса, де в центрі щита, розтятого золотим і червленим зображено срібну лампу,

Великоновоселківського району, де срібний човен зображений на тлі золотого сонця.

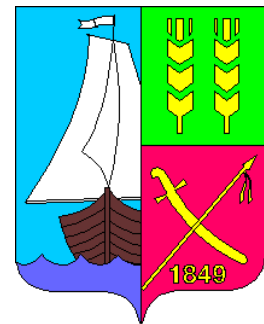
Деякі зауваження викликають і фігури на сучасних гербах, які бувають виконані з порушенням геральдичних правил чи просто є не досить вдалим. До таких можна віднести зображення веселки (червоний, золотий, зелений, лазуровий, пурпуровий) в гербі Рубіжного, тримірне зображення колодязя в гербі Добропільського району. Одним з елементів герба Новогродівки є зображення державного герба, яке відповідно до рекомендацій УГТ не бажано використовувати.

Продовжують використовуватися популярні в радянській емблематиці фігури терикону і шахтних копрів, які знаходимо на гербах Шахтарську, Селідово, Новогродівки. У негеральдичний бік повернуті зображення на гербах Камишовахи (лебідь) та Великої Новосьоловки (корова). Іноді, намагаючись відтворити в гербі максимум інформації, автори використовують декілька геральдичних і негеральдичних фігур та кольорів, що переобтяжує герб.

Можна навести як приклад *герб Слов'янська (1)*, що має п'ять негеральдичних фігур: «У зеленому полі щита золотий кадуцей, над кадуцеєм — срібний сокіл, внизу — золотий козацький хрест, по боках — два срібних ромби»;

1

2

герб Новоазовська (2): «Щит розтятий і напівперетятий. В правій частині в лазуровому полі з синьою шипоподібною основою природного кольору човен зі срібним вітрилом. У другій частині в зеленому полі два золоті колоски. У третій частині в малиновому полі навхрест покладені золоті козацькі спис і шабля».

Ще один недолік - невиразність низки гербів. Основою новостворених гербів *Торезу (1), Макіївки (2), Добропілля(3)* є майже одна й та ж композиція: сонце, що сходить на тлі терикону (чи гори), що робить їх схожими між собою.

Таким чином, проблема відповідності новостворених гербів вимогам геральдичної традиції все ще не вирішена. Комплекс сучасних муніципальних гербів всіх регіонів України відзначається низкою недоліків, серед яких:

- ✓ побутування в якості міських знаків емблем радянського зразка,
- ✓ введення дати і назви міста в поле щита,
- ✓ надмірна кількість геральдичних і негеральдичних фігур і кольорів,
- ✓ використання неприйнятних елементів,
- ✓ накладання металу на метал, ✓ невиразність.

Загалом, ХХ століття – це період трансформації від традиційної української геральдики до радянської і вже наприкінці – до відродження національної символіки.

Та попри складний історичний період, деякі українські міста та громади зберегли або відновили елементи своєї історичної та національної ідентичності у гербах: герби з тризубом, збереження історичних символів (герби, що містять козацьку тематику, історичні знаки, традиційні українські гостроверхі шпилі та стилізовані колоски пшениці, що символізують український сільськогосподарський потенціал і духовність).

Основні зміни в українській геральдиці ХХ століття полягають у наступному:

По-перше, зміна символіки під радянською владою. Багато українських міст почали використовувати герби з радянською символікою, наприклад, серпи та молоти, птахи, вогонь чи колоски, що символізували колгоспи та індустріалізацію.

По-друге, втрата національної ідентичності. Адже українські традиційні герби, що містили князівські корони, тризуби, козацькі символи, зменшували або повністю замінювали на символи, прийнятні для радянської системи).

По-третє, поява нових радянських гербів. Українські міста отримали герби, що відображали індустріальні і промислові об'єкти, заводи, залізниці і так далі, з характерною стилістикою того часу. Варто зазначити, що в науковій літературі з цього явища можна зустріти таке поняття як «антигеральдика».

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНА МІСЬКА ГЕРАЛЬДИКА УКРАЇНИ

2.1. Основні тенденції та особливості сучасної української міської геральдики.

Як видно з попередніх розділів, після 1990 р. в українській міській геральдиці відбулися значущі зміни, пов'язані з здобуттям незалежності та переосмисленням історичної спадщини. Основні з них:

Відродження історичних традицій — багато гербів повернулися до своїх історичних зразків або були створені на їх основі, що символізує відродження національної ідентичності.

Реалізація нових гербів — деякі міста отримали або оновили свої герби, що краще відображають сучасну міську ідентичність, культуру та історію.

Уніфікація та стандартизація — активніше застосовують державні та геральдичні норми, що сприяє уніфікації стилю та оформлення.

Застосування сучасних художніх засобів — використання сучасних технологій дизайну, що дозволяє створювати більш виразні та стильові герби.

Піднесення культурно-історичних символів — відповідно до нових ідей незалежної України, у гербах з'являються символи, що відображають різні аспекти української історії, культури та природи.

Також зроблено перші кроки по створенню відповідної законодавчої бази, завдяки членам Українського Геральдичного Товариства розповсюджено рекомендації щодо створення гербів, стала видаватися відповідна наукова література. Закон про місцеве самоврядування (1997 р.) [1] та Указ Президента України «Про впорядкування геральдичної справи в Україні» (2002 р.) [2] відкрили перспективи для всіх територіальних громад в установленому

порядку вирішувати питання, пов'язані із запровадженням та реєстрацією символіки.

Провідним українським геральдистом А.Б.Гречилом видано декілька монографій з проблем геральдики [11-17], що сприяло її популяризації. Великий внесок у розробку методичної бази зробив М. Стародубцев, який в 1997 р. видав геральдичний термінологічний словник та декілька брошур, що були покликані заповнити лакуни у геральдичних знаннях з формальної геральдики. Термінологічний словник мав рекомендації щодо складання герба, його блазонування і містив переклад геральдичних термінів іноземними мовами та що найголовніше українською. Це створило вітчизняну термінологічну базу, якої фактично не існувало.

Варто зазначити, що робота над створенням єдиної системи української територіальної та муніципальної геральдики з чіткими нормами і правилами для формування місцевих символів триває.

Основний вектор роботи координує Українське геральдичне товариство, яке створено в 1997 році та очолює його А.Б.Гречило.

Українське геральдичне товариство – організація, яка займається науково-дослідницькою роботою в галузі таких спеціальних історичних дисциплін, як геральдика, вексилологія, емблематика, сфрагістика, уніформологія та генеалогія, сприяє їх популяризації та практичному застосуванню. Надає консультації та допомагає з розробкою гербів, прапорів, емблем тощо. Розпочало діяльність в 1990 р. у Львові невеликою групою дослідників. Співзасновниками УГТ стали Центральний державний історичний архів України у Львові, обласні відділення Українського фонду культури та Товариства охорони пам'яток культури і Наукове товариство ім. Т.Г. Шевченка у Львові [57].

УГТ продовжило місцеву геральдичну традицію (оскільки ще 1906 р. у Львові засновано Геральдичне товариство, на базі якого після Першої світової війни виникло Польське геральдичне товариство) та традицію товариства, яке

діяло в діаспорі в 1960-і рр. (Українське геральдично-генеалогічне товариство). Спершу Товариство об'єднувало дослідників Львівщини та сусідніх областей. Досить швидко його діяльність поширилася на всю територію України. Налагоджено контакти з білоруськими, польськими, російськими, словацькими геральдистами й вексилологами, з'явилися й зарубіжні члени-кореспонденти з Франції, США, Канади.

7 грудня 1993 р. УГТ зареєстровано Міністерством юстиції України як всеукраїнська громадська організація. Тепер об'єднує провідних спеціалістів у галузі геральдики, прапорництва, емблематики, уніформістики. Членами Товариства є понад 300 чоловік – це переважно історики, архівісти, працівники музеїв, художники, архітектори та інші особи, яких цікавлять напрямки роботи організації [57].

Спільно з Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського Національної академії наук України та Центральним державним історичним архівом України у Львові проводяться щорічні наукові геральдичні конференції (з 1991 р.). Під час їх роботи заслуховуються доповіді та повідомлення, обговорюються спільні наукові проблеми, проводиться обмін досвідом, розробляються подальшої роботи.

За участю УГТ видано збірники матеріалів конференцій, низку наукових монографій та науково-популярних видань. Від 1993 р. УГТ видає свій вісник «Знак», у якому публікуються різноманітні матеріали з геральдики та інших дисциплін. З 2000 р. у Білій Церкві та Львові розпочато видання щорічних «Генеалогічних записок Українського геральдичного товариства». Від 2004 р. започатковано видання «Реєстру особових гербів УГТ» [32].

Робота УГТ отримала високу оцінку на міжнародному рівні. Від 1995 р. УГТ є членом Міжнародної Федерації Вексилологічних Асоціацій (FIAV) та Міжнародної Конфедерації Генеалогії та Геральдики (CIGH), а голова УГТ А. Гречило з 2004 р. є членом Міжнародної Академії Геральдики (AIH).

Ведеться активний обмін інформацією та співпраця з багатьма зарубіжними вексіолологічними, геральдичними та генеалогічними організаціями.

Основною метою УГТ є сприяння відродженню та розвиток української геральдичної науки і суміжних з нею дисциплін і створення в Україні єдиної емблематичної системи, що досягається веденням науково-дослідницької роботи, вивченням та популяризацією геральдичної спадщини, розробкою основних напрямів розвитку сучасної української геральдики в окремих галузях та видах, надання консультацій органам місцевого самоврядування та різним організаціям.

Українська геральдична колегія створена у вересні 1999 року згідно з рішенням XIV зльоту геральдистів України, який проходив у Кіровограді. Серед чинників створення варто виділити детальне вивчення досвіду роботи та інших засад в роботі Американської геральдичній колегії та Руській геральдичній колегії (Російська Федерація), а також багатовіковий досвід роботи Королівської Герольдії Об'єднаного Королівства. Головою Української геральдичної колегії одноголосно обрано одного з ініціаторів її заснування та організатора широкого геральдичного руху в Україні А. Авдєєва. Юридична реєстрація нової громадської організації відбулося у травні 2000 р.. Згідно з статутом Української геральдичної колегії (УГК) має широке членство, окремим положення УГК передбачено введення геральдичних рангів згідно з внеску у загальну справу відродження геральдики. За роки існування Української геральдичної колегії (УГК) створено геральдичний та вексіолологічний реєстри колегії, де згідно з Кодексом УГК реєструються герби та прапори всіх бажаючих, за умови їх відповідності правилам геральдики та вексіології (прапорознавства), герби розроблені членами УГК та герби громадян України раніше зареєстровані в Матрикулі РГК. Українська геральдична колегія має представників в багатьох регіонах України, які мають відповідні вірчі грамоти та геральдичні ранги [56].

Крім того, існує ще в Україні і *Геральдична палата*. Це дві компанії, об'єднані спільною ідеєю і керовані однією людиною. ТОВ «Геральдична палата «Олекса Руденко і компаньйони» та приватне підприємство «Геральдична палата «Олекса Руденко» пропонують високий рівень розробки і виготовлення проектів, пов'язаних з символікою, емблематикою, геральдикой, фалеристикою, вексиллологією, атрибутикою, ювелірним мистецтвом вищої категорії складності [54].

«Геральдична палата» у формі товариства з обмеженою відповідальністю створена в 1999 р.. Багаторічний досвід створення державних символів і нагород, офіційної символіки та відомчих нагородних систем, прапорів і штандартів, державної, відомчої, територіальної, корпоративної, персональної геральдики, почесних нагород і призів, презентаційної поліграфічної продукції, уніформологічних комплексів і унікальних витворів ювелірного мистецтва дозволяє «Геральдичної палати» оперативно вирішувати найскладніші завдання з високим ступенем якості. «Геральдична палата» спеціалізується на розробці і графічному дизайні гербів, емблем, символів, прапорів, розробки нагород і відзнак, форми одягу і знаків розрізнення, почесних нагород і спортивних трофеїв вищої категорії складності, представницької поліграфічної продукції з їх подальшим впровадженням у виробництво.

Серед послуг, що надаються «Геральдичною палатою»: розробка символів і емблем органів державної влади, відомчих символів, прапорів, нагородних систем і форменого одягу; створення територіальних гербів і прапорів; муніципальної геральдики та символіки; особистих і сімейних гербів і реєстрація в якості творів образотворчого мистецтва, які належать їх власникам згідно передачі всіх майнових прав від «Геральдичної палати» їх безпосереднім власникам; розробка і впровадження у виробництво державних, відомчих і недержавних нагород і медалей; розробка і виробництво почесних призів і спортивних трофеїв вищої категорії складності; розробка, дизайн,

макетування та друк представницької поліграфічної продукції; втілення особистої та родової геральдики у вигляді творів образотворчого мистецтва і матеріальних об'єктів, від гербових грамот як творів графічного мистецтва каліграфії до створення гербів у вигляді скульптурних робіт у бронзі та інших матеріалів.

Однак варто звернути увагу, що не дивлячись на діяльність вищезначених організацій, на сьогодні в Україні не існує єдиного централізованого органу, який би координував територіальну та муніципальну геральдику.

Лише при деяких обласних радах створено комісії з питань геральдики. Зокрема, Миколаївська область (Рада з питань геральдики), Кіровоградська область (Геральдична комісія). В багатьох обласних радах питання геральдики розглядаються в рамках постійних комісій з питань культури, освіти, молоді, спорту тощо.

Звичайно можна наголосити, що позитивний досвід має Миколаївська область щодо популяризації важливості питань територіальної геральдики.

Зокрема за останній час відбулося кілька важливих подій, зокрема:

17 грудня 2024 р. в Миколаївській обласній науковій бібліотеці за участі авторів І. Янушкевич, В. Дробний, Р. Кочуров відбулася презентація каталогувідника «Символіка Миколаївського району» [50];

06 лютого 2025 р. Розпорядженням голови обласної ради створено Раду з питань геральдики при голові Миколаївської обласної ради восьмого скликання (голова Андрєєв Д.М.). За час функціонування ради затверджено «План заходів для впорядкування державної, муніципальної і територіальної символіки Миколаївської області» та «Методичні рекомендації з питань місцевої символіки».

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що проголошення незалежності України у 1991 р. дійсно відкрило нову сторінку в історії української геральдики, зокрема територіальної та міської, ознаменовану

«повним розривом із радянською емблематикою» та «тріумфальним відродженням» історичних, національних та територіальних символів. Цей процес відбувався на державному, обласному та муніципальному рівнях і був керований як законодавством, так і активністю наукової спільноти.

Фундаментом для всього геральдичного відродження стало повернення до символіки, освяченої традиціями державотворення часів Київської Русі та Української Народної Республіки (УНР). Так, 19 лютого 1992 року Верховна Рада України Постановою «Про Державний герб України» затвердила Тризуб як Малий Державний Герб України. Це стало ключовим актом, який легалізував національний символ і надав йому державного статусу.

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, остаточно закріпила Тризуб, Синьо-жовтий Прапор та Гімн (на музику М. Вербицького) як державні символи, що стало непохитною основою для всієї подальшої територіальної символіки [4].

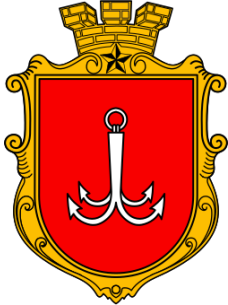
Для міст, що були засновані або значно розрослися у радянський період, розроблялися нові герби з використанням класичних геральдичних правил (наприклад, правило тинктур — метал на емаль) та з акцентом на місцевій історії, природних особливостях, а не на промисловості чи ідеології.

Оскільки в УРСР обласні герби практично не існували (використовувалася лише державна символіка), незалежна Україна мусила створити нову систему територіальних гербів, тому нові герби областей (наприклад, Львівська, Волинська, Запорізька) формувалися на основі земельних гербів історичних регіонів, які існували до XX століття (наприклад, герб Галичини, Волині, Слобожанщини). У багатьох нових територіальних символах почали активно використовуватись національні кольори (синій та жовтий) та мотиви (козацька зброя, хрести, Тризуб) як елементи спадковості та ідентичності.

Відродження символіки в незалежній Україні стало процесом науково обґрунтованого повернення до власного коріння, що завершило епоху

ідеологічно забарвленої радянської емблематики. З 2000 р. багато українських міст оновили або змінили свої герби, щоб краще відобразити свою історію, традиції та сучасність.

Наведемо приклади деяких з них:

Місто	Зображення	Суть зміни/Оновлення
Одеса 2011		Доповнення Великого герба
Вінниця 2007		Затвердження нового Великого герба
Запоріжжя 2003/2018		Впорядкування та перезатвердження

Загалом, процес оновлення гербів тривав у зв'язку з прагненнями до єдності національної ідентичності, декомунізації та сучасних стандартів геральдики.

2.2. Аналіз символіки гербів сучасних українських міст

Герби українських міст — це історичні символи, які відображають їхнє географічне розташування, історичні події, економічну діяльність або легенди. Для загального аналізу щодо символіки гербів українських міст ми зупинили увагу на найбільших містах основних регіонів України це Київ (Центральний регіон), Львів (Західний регіон), Одеса (Південний регіон), Харків (Східний регіон). Отже, представимо їх більш детально (зображення в додатку А)

Центральний регіон - Київ

Елемент	Значення
Архістратиг Михаїл	Головна фігура герба, символ божественного покровительства і захисту. Втілює ідею боротьби за справедливість і захисника міста. Є корені у давньоруській традиції.
Щит у синьому полі	Синій (блакитний) колір традиційно символізує велич, красу, вірність, честь та духовність.
<i>Герб підкреслює історичну, духовну та столичну роль Києва як давнього центру християнства та боротьби за незалежність</i>	

Львів (Західний регіон)

Елемент	Значення
Золотий лев	Ключовий символ, що уособлює силу, владу, шляхетність та хоробрість. Пов'язаний із іменем короля Данила Галицького, який назвав місто на честь свого сина Лева.
Міська брама (три вежі)	Символізує фортецю, оборону та історичний статус міста, як важливого укріпленого центру.
Золотий (жовтий) колір	Символ багатства, справедливості, стійкості та процвітання.
<i>Герб відображає оборонну історію Львова, його королівське походження та статус важливого європейського міста</i>	

Південний регіон - Одеса

Елемент	Значення
Срібний якір-кішка	Головний і найвідоміший символ. Символізує Одесу як велике портове місто, морську торгівлю, надію, порятunek та зв'язок між морськими шляхами.

Золота Зірка (питання щодо неї обговорюється в рамках процесу декомунізації)	Вказує на статус міста-героя (наданий у 1965 році) за мужність під час Другої світової війни.
Червоний колір щита	Символізує хоробрість, мужність та великодушність.
<i>Герб чітко вказує на географічну приналежність до моря та стратегічне значення Одеси як порту і центру торгівлі</i>	

Східний регіон - Харків

Елемент	Значення
Ріг достатку (наповнений фруктами)	Символ природних багатств, родючості та процвітання. Відображає аграрний характер регіону в минулому.
Кадuceй (жезл, обвитий зміями)	Символ торгівлі, медицини, миру та мудрості. Вказує на історичну роль Харкова як торгового та освітнього центру.
Схрещені ріг та кадuceй	Часто інтерпретується як ініціал назви міста (хоча це сумнівно), але головне – це алегорія багатства, мудрості та торгівлі.
<i>Герб підкреслює господарську, торговельну та просвітницьку роль Харкова.</i>	

Пропонуємо також проаналізувати герби міст кожного регіону окремо.

Так, герби міст **Центральної України** (Київська, Житомирська, Вінницька, Черкаська, Полтавська, Кіровоградська області) відображають їхню історичну, адміністративну, торговельну та аграрну роль. На відміну від приморських чи західних міст, тут переважає символіка, пов'язана з державністю, торгівлею, козацтвом та сільським господарством (зображення в додатку Б).

Київ (Столиця)

Елемент	Значення та історія
Архістратиг Михаїл	Центральна фігура. Символ божественного покровительства і захисту. Уособлює боротьбу за справедливість і заступництво міста. Є найдавнішим символом Київської землі.

Палаючий меч та золотий щит	Атрибути Архистратига. Меч — символ захисту та боротьби. Золотий колір — символ величі, багатства, стійкості.
Синій (лазуровий) фон	Символ величі, вірності, духовності та краси.
Герб підкреслює історичну, духовну та столичну роль Києва як давнього центру української державності та християнства	

Полтава (Полтавська область)

Елемент	Значення та історія
Золота піраміда з двома знаменами	Символ слави, пам'яті та військової звитяги. Відображає перемогу в Полтавській битві 1709 року, яка історично була вирішальною подією для регіону.
Жезл Меркурія (Кадуцей)	У давніх версіях герба. Символ торгівлі, достатку, миру та процвітання. Полтава історично була значним торговим центром.
Схрещені стріли та луки (у більш давніх версіях)	Символ оборони та козацького минулого (Полтава була полковим містом).
Герб поєднує військово-історичну славу (Полтавська битва) з торговельним значенням міста	

Черкаси (Черкаська область)

Елемент	Значення та історія
Козацький вершник на коні	Центральна фігура. Символ козацького краю, свободи, мужності та готовності до захисту. Черкаси тісно пов'язані з історією Гетьманщини та козацтва.
Червоний (малиновий) колір	Традиційний колір козацьких хоругв, символізує мужність, силу та любов.
Золотий колір	Символ багатства, справедливості та достатку.
Герб є яскравим символом козацької історії та відображає дух волелюбності центральних регіонів України	

Вінниця (Вінницька область)

Елемент	Значення та історія
Дві схрещені шаблі та гачок	Геральдичний символ, що вказує на військові, оборонні функції міста в минулому (шаблі). Гачок (залізний гак) — елемент, який символізує переправи або митні пункти на річці Буг, підкреслюючи торговельне значення.
Золоте Сонце з променями	Символ життя, тепла, світла та процвітання. Вказує на сприятливе географічне положення та мирне життя.

Червоний щит	Символ хоробрості, мужності та великодушності.
Герб об'єднує військово-оборонне минуле міста над Бугом із його торговельною роллю та прагненням до миру	

Як бачимо, герби міст Центральної України мають такі спільні риси: поперше, державність та духовність (Архистратиг Михаїл (Київ) як символ столиці та духовного центру); по-друге, козацька слава (козацький вершник (Черкаси) та козацька зброя як нагадування про Гетьманщину); по-третє, торгівля та географія (кадуцей (Полтава), гачок (Вінниця) — символи важливих торгових шляхів та переправ); по-четверте, військова історія (військові елементи, що посиляються на ключові битви чи оборонні функції (Полтава, Вінниця)).

Герби міст **Західної України** (Галичина, Волинь, Закарпаття, Буковина) є одними з найбільш історично насичених в Україні, оскільки регіон тривалий час був частиною різних європейських імперій (Польща, Австро-Угорщина). Це зумовило використання класичних геральдичних символів, пов'язаних із королівською владою, обороною та місцевими легендами. (зображення в додатку В).

Львів (Галичина)

Елемент	Значення та історія
Золотий лев	Центральна фігура. Символізує силу, владу, хоробрість та шляхетність. Зв'язок із назвою міста, даною князем Данилом Галицьким на честь його сина Лева. Лев також був символом Галицько-Волинської держави.
Міська брама (три вежі)	Символізує фортецю, оборону та незламність. Відкрита брама з левом у ній часто інтерпретується як захисник міста, який впускає друзів, але готовий дати відсіч ворогам. Три вежі можуть також символізувати Святу Трійцю.
Синій (лазуровий) колір	Символ величчя, краси, вірності та духовності
Герб підкреслює королівське походження, оборонний статус та історичну вагомість Львова як столиці Галицько-Волинського королівства	

Івано-Франківськ (Станиславів) (Прикарпаття)

Елемент	Значення та історія
Фортчна стіна з трьома вежами та відкритою брамою	Відображає історичне заснування міста як фортеці (Станиславова) у XVII столітті, що було форпостом проти ворожих нападів. Символ стійкості та оборони.
Архангел Михаїл (у відкритій брамі)	Поміщений як покровитель і захисник міста. Втілює ідею боротьби за справедливість та охорони.
Щитотримачі: Чорні галки у золотих коронах	Символізують Галицьку землю, на теренах якої виникла фортеця. Ця геральдична фігура відома як символ Галичини ще з часів Руського воєводства (XV ст.).
Герб об'єднує військово-фортифікаційну історію міста з його духовним заступником та територіальною приналежністю до Галичини	

Ужгород (Закарпаття)

Елемент	Значення та історія
Виноградна лоза з трьома кетягами	Традиційний символ, що вказує на родючість землі, виноробство та багатство краю, а також на щасливе життя.
Щит, розділений по вертикалі	Історичний герб часто містив зображення, що символізувало річку Уж, яка ділить місто на дві частини, або підкреслювало його географічне положення.
Кольори	Червоний (мужність), срібний (чистота) та зелений (природа, надія) — кольори, типові для регіональної геральдики.
Герб підкреслює природні багатства та аграрну культуру Закарпаття, а також мирне життя	

Чернівці (Буковина)

Елемент	Значення та історія
Мурована фортчна стіна з трьома вежами	Як і в багатьох європейських містах, символізує захист, оборону та статус вільного міста (магдебурзьке право).
Два схрещені букові листки (або гілки)	Бук — це етимологічний символ регіону Буковина ("земля буків"). Символізує природні багатства, ліси та силу.
Відкриті ворота	Символ гостинності, торгівлі та відкритості міста світу.
Герб поєднує історичний статус фортеці з унікальною природною та географічною назвою регіону	

Як бачимо, символіка гербів Західної України має спільні риси, які відображають її історію: по-перше, оборонний характер (домінування веж, брам та фортечних стін (Львів, Івано-Франківськ, Чернівці); по-друге, королівська та князівська влада (фігура Лева (Львів) як нагадування про Галицько-Волинське королівство; по-третє, регіональна ідентичність (використання елементів, пов'язаних із назвою краю (Галки для Галичини, Бук для Буковини).

Герби міст **Південної України** (Одеса, Миколаїв, Херсон, Запоріжжя) яскраво відображають їхню історичну місію, морське розташування та козацьке минуле. Основними символами є елементи мореплавства, суднобудування та військової звитяги (зображення в додатку Г).

Одеса (Одеська область)

Елемент	Значення та історія
Срібний якір-кішка	Головний і незмінний символ. Якір у геральдиці означає надію, порятунок, безпеку та зв'язок із морем. Якір-кішка (з трьома лапами) є специфічним символом торговельного мореплавства та портового міста.
Червоний щит	Символізує хоробрість, мужність та великодушність.
Золота Зірка Міста-Героя	З'явилася пізніше (1967 р.) і вказує на героїчну оборону міста під час Другої світової війни.
Герб Одеси підкреслює її портове, торговельне та військово-морське значення як "Південних воріт" країни	

Миколаїв (Миколаївська область)

Елемент	Значення та історія
Корабель (ладья, галера)	Ключовий елемент. Символ суднобудування, яке було основною функцією міста з моменту його заснування (як великого адміралтейства). Також символізує морську торгівлю та Чорноморський флот.
Золота архієрейська митра та схрещені посохи	Атрибути Святого Миколая (покровителя мореплавців), на честь якого назване місто та однойменний військовий корабель. Символізують покровительство та духовність.
Срібне поле	Символ чистоти, надійності, шляхетності та річкових/морських вод.

Герб Миколаєва — це "паспорт міста", що поєднує суднобудівну та морську ідентичність із патрональною символікою Святого Миколая

Запоріжжя (Запорізька область)

Елемент	Значення та історія
Два перехрещених золотих козацьких мушкети (у верхньому зеленому полі)	Символізують козацьку звитягу, славу, військову міць та безпосередній зв'язок із Запорозькою Січчю та словом «Воля».
Чорний лук з трьома стрілами (у нижньому малиновому полі)	Символізує боротьбу проти татарських набігів та захист краю.
Малиновий колір	Традиційний колір козацьких прапорів (хоругв), символ мужності, сили та пролитої крові за волю.
Верхній елемент — ДніпроГЕС	У декоративному картуші символізує промисловий потенціал, енергію та новітню історію міста.
Герб Запоріжжя — це ода козацькій історії та сучасній індустріальній потужності на берегах Дніпра	

Херсон (Херсонська область).

Елемент	Значення та історія
Золоті ворота Херсонської фортеці (на лазуровому щиті)	Символізують гостинність, відкритість міста та його роль як історичної фортеці (заснований як військово-морська база).
Два схрещених золотих якорі	Символ морської торгівлі, суднобудування та портового значення.
Лазуровий (синій) колір	Символізує велич, красу, вірність та водні ресурси (Дніпро та Чорне море).
Дубова та лаврова гілки	Дуб (сила, довголіття) та Лавр (слава, перемога).
Герб підкреслює фортифікаційне минуле, роль колиски Чорноморського флоту та сучасне портове значення на Дніпрі	

Символіку гербів Південної України переважно виокремлює:

по-перше, морська та річкова ідентичність (якорі (Одеса, Херсон), кораблі (Миколаїв), водні простори (лазуровий колір)); по-друге, козацьке минуле (козацька зброя та малиновий колір (Запоріжжя)); по-третє, покровительство та слава (символи Святих (Миколаїв) та

зірки міст-героїв (Одеса).

Герби міст **Східної України** (Харківська, Донецька, Луганська області) відображають їхню індустріальну потужність, історичну роль як торговельних і освітніх центрів, а також природні багатства Слобожанщини та Донбасу. На відміну від західних чи південних регіонів, тут домінує символіка промисловості, науки та господарського достатку (зображення в додатку Д).

Харків (Слобожанщина)

Елемент	Значення та історія
Ріг достатку (наповнений фруктами)	Символ природних багатств, родючості Слобожанщини, процвітання та достатку.
Кадуцей (жеzl Меркурія)	Жезл, обвитий зміями. Символ торгівлі, миру, мудрості та просвіти. Вказує на історичну роль Харкова як великого торгового та освітнього центру.
Схрещені ріг достатку та кадуцей	Ця унікальна композиція підкреслює, що процвітання міста (Ріг) досягається через торгівлю, знання та мир (Кадуцей).
Герб відображає господарську, торговельну та наукову роль Харкова, де матеріальний достаток нерозривно пов'язаний із торгівлею	

Донецьк (Донбас)

Елемент	Значення та історія
Чорний ромб (квадрат) на золотому полі	Чорний ромб (кристал вугілля) — головний символ промислового Донбасу, символізує вуглевидобуток, багатство надр та індустріальну міць.
Золотий колір	Символ багатства, справедливості та тепла. В даному контексті підкреслює цінність і значимість видобутих ресурсів.
П'ять золотих іскор, що виходять із ромба	Символізують енергію, працю та зародження життя — вугілля як джерело енергії.

Герб Донецька є прямим символом вугільної промисловості та індустріального характеру міста, його праці та енергії

Луганськ (Луганищина)

Елемент	Значення та історія
Срібний кінь на лазуровому полі	Символ робочої сили, швидкості та прогресу. Кінь відображає перший паровозобудівний завод в Україні (Луганський завод), підкреслюючи машинобудівну та індустріальну історію міста.
Горно (плавильна піч)	У більш давніх версіях герба. Символ металургії та ливарної справи (Луганськ був заснований як ливарний завод).
Схрещені молотки (у декоративному картуші)	Атрибут промисловості, праці та інженерної справи.
Герб Луганська акцентує увагу на індустріальному початку міста, пов'язаному з машинобудуванням та металургією	

Маріуполь (Донецька область, Приазов'я)

Елемент	Значення та історія
Якір-кішка на червоному полі	Символ портового міста та морської торгівлі (аналогічно Одесі). Червоний колір символізує мужність та великодушність.
Лавровий вінок (декоративний елемент)	Символ слави та перемоги.
Три срібні зірки	У деяких версіях герба зірки можуть символізувати Триєдність або мати захисне значення.
Герб поєднує морську торгівлю (порт) із героїчним або трудовим минулим.	

Отже, символіка гербів Східної України відображає її специфічні риси: по-перше, індустріалізація (домінування символів вугілля (Донецьк), машинобудування (Луганськ) та металургії); по-друге, господарський достаток (ріг достатку та кадуцей (Харків) як показники торговельної та аграрної важливості); по-третє, транспорт та зв'язок (якір (Маріуполь) та кінь (Луганськ) підкреслюють роль регіону у перевезеннях та торгівлі).

Як бачимо, кожен регіон України має герби, однак кожен має свої специфічні риси. Герби українських міст — це справжні геральдичні паспорти. Вони використовують універсальні геральдичні фігури (лев, якір, ріг, Архистратиг) для кодування унікальних ідентичностей.

2.3. Проблеми та перспективи розвитку міської геральдики в Україні.

Міська геральдика — це не просто декоративні знаки на фасадах міських рад чи маршрутних таксі. Це візуальний паспорт міста, який кодує його історію, економіку, культуру та претензії на майбутнє. В Україні, як державі з багатовіковою, але часто перерваною історією, герби міст є ключовим елементом відновлення історичної пам'яті та формування сучасної регіональної ідентичності.

Період незалежності ознаменувався масовим відновленням історичних гербів (наприклад, Львова, Києва, Одеси) та розробкою нових для міст, що їх не мали, або для тих, чий радянські символи вимагали заміни. Однак, цей процес не був безпроблемним.

Ключовою перешкодою для впорядкованого розвитку міської геральдики є відсутність єдиного національного геральдичного органу з реальними повноваженнями. В Україні не існує аналога британської Геральдичної колегії чи іншої державної інституції, яка б:

- здійснювала фахову експертизу проєктів.
- реєструвала герби на національному рівні.
- створювала та підтримувала єдиний реєстр.

Фактично, розробка гербів часто відбувається на рівні місцевого самоврядування, де рішення приймається міською радою. Це призводить до таких правових та естетичних викликів:

1. *Геральдичний нігілізм*: ігнорування класичних правил геральдики (Правило тинктур, використання щитів, корон).
2. *Аматорство*: домінування непрофесійних, перевантажених або нечитабельних символів, що більше схожі на логотипи, ніж на герби.
3. *Політична кон'юнктура*: спроби розмістити на гербі символи, що відображають сучасну політичну чи економічну ситуацію, а не віковічну ідентичність.
4. *Колізії*: часом різні територіальні громади використовують схожі чи навіть ідентичні елементи.

Сучасна українська геральдика функціонує здебільшого завдяки ентузіазму Українського Геральдичного Товариства (про яке неолдноразово згадували вище), але нажаль їхні рекомендації мають лише консультативний, а не обов'язковий характер.

Ще однією проблемою в розвитку міської геральдики України є проблема історичної спадщини та ідеологічних нашарувань. Історичні герби більшості українських міст були сформовані за часів Речі Посполитої, Російської та Австро-Угорської імперій, тому сучасна геральдика стикається з дилемою **або відновити первісний герб** (який може містити імперську символіку, наприклад, корони чи двоголових орлів) **або створити новий символ**, що ігнорує історичні періоди.

Більшість міст (Львів, Київ, Чернігів, Одеса) обрали шлях відновлення найстаріших, доімперських або найбільш значущих символів, очистивши їх від нав'язаних чужорідних елементів. Однак, для міст Півдня та Сходу, заснованих або суттєво розбудованих у XVIII–XIX століттях (Херсон, Миколаїв, Дніпро), це завдання складніше. Їхні історичні герби майже неминуче містять символіку, пов'язану з російською імперською владою.

На сьогоднішній день, внесено зміни до гербів таких міст Миколаївщини, як Вознесенськ, Очаків (дивись додаток Ж)

Хоча Закон про декомунізацію [3] чітко регулює вилучення радянських пам'ятників і топонімів, питання про герби, що містять приховану радянську символіку або естетику (наприклад, надмірне використання шестерень, колосків, зірок або суто промислових мотивів без історичного контексту), залишається.

Наприклад герби 60-х—80-х років ХХ ст., на що звертали увагу вище, часто містили зображення фабрик, териконів чи атомів. Навіть при їхній заміні часто залишається інерція домінування виробничого мотиву над культурним чи історичним.

Сучасні муніципалітети, прагнучи догодити всім, часто перевантажують герби. Вони намагаються розмістити у гербових зображеннях своїх територіальних громад: — *історичний символ*

— *символ промисловості*

— *символ сільського господарства*

— *символ річки або природи*

— *символ засновника*

Це призводить до хаотичних, складних для сприйняття композицій, які порушують принцип **лаконічності** та **читабельності** — фундаментальні для класичної геральдики. Адже, наглошуємо що герб має бути чітким навіть на невеликій відстані, а не ілюстрацією на тему «Чим займається місто».

Також, однією із проблем сучасної геральдики є проблема регіональної ідентичності та візуалізації. Часто виникає плутанина між гербами міст — обласних центрів та гербами самих областей. Історично, герб губерньського

міста часто ставав основою для герба губернії. Сьогодні ж герб обласного центру (наприклад, Миколаєва) повинен чітко відрізнятися від герба Миколаївської області. До речі нагадаємо, зо зараз триває конкурс щодо розробки нового проєкту герба Миколаївської області, бо у наявному було порушені закони геральдики.

Створення чітких методологічних рекомендацій щодо використання регіональної символіки (герби земель, регіональні кольори) як основи для гербів територіальних громад, щоб візуально підтримувати регіональну цілісність, але не дублювати символи.

Варто зазначити, що процес децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) відкрив нову еру в геральдиці. Тисячі громад, що об'єдналися, тепер потребують власної символіки. Це є колосальною перспективою для розвитку геральдики, але й великою проблемою.

Проблема: Більшість новостворених ОТГ не мають історичних гербів. Рішення про символіку приймається поспіхом, часто без залучення істориків чи геральдистів, що призводить до створення неякісних, аграрних чи суто природних символів без глибинного сенсу.

Перспектива: Це ідеальний час для впровадження стандартизації. Необхідно розробити "Геральдичний мінімум" для ОТГ, де чітко визначатимуться допустимі елементи (сільськогосподарські культури, природні об'єкти, архітектурні пам'ятки) та правила їхнього розміщення на щиті, щоб уникнути хаосу. В Миколаївській області до цього питання підійшли ретельно. Зокрема, створено Раду з питань геральдики при голові Миколаївської обласної ради восьмого скликання (розпорядження голови обласної ради № 17-р від 06.02.2025).

Також, варто звернути увагу, що герб міста сьогодні повинен функціонувати не лише як офіційний знак, але й як елемент муніципального брендингу. Тому, що багато гербів (навіть історичних) надто складні для

використання в сучасних медіа, на сувенірній продукції чи в діджиталсередовищі, бо погано масштабуються.

Геральдисти наголошують на необхідності розрізняти Великий (офіційний) герб та Малий (сучасний, спрощений) логотип/символ міста. Це дозволяє зберегти історичну чистоту герба для офіційних документів, але використовувати сучасний, мінімалістичний, комерційно привабливий знак для брендингу, туризму та промоції.

Доволі прикметним є той факт, що до цієї думки дослухаються представники міської влади. Зокрема, конкурси на розробку логотипу міста було оголошено та проведено: Ірпінь (2015), Мукавево (2016), Дніпро, Моршин, Бар (2017), Тульчин (2018) тощо.

На сьогодні оголошено конкурси щодо логотипів та символів в ряді ОТГ та міст України.

Найважливішим кроком, на нашу думку, для стабілізації та розвитку геральдики є інституціоналізація процесу.

По-перше, створення Державної Геральдичної Комісії (ДГК), яка має складатися з представників УГТ, істориків, юристів та художників-геральдистів, повинна отримати повноваження щодо фахової експертизи проєктів гербів, прапорів, печаток та інших символів місцевого самоврядування.

По-друге, запровадження Єдиного Державного реєстру, куди буде внесено всі затверджені символи. Реєстр повинен бути відкритим з офіційним описом (блазонуванням) та еталонним зображенням. Це унеможливить конфлікти, дублювання та використання невідповідних версій гербів або їх дублювання.

По-третє, розробка Національних методичних рекомендацій, тобто видання офіційного «Геральдичного Кодексу» або чітких правил для територіальних громад, які б регулювали використання корон, щитів, кольорів та декоративних елементів.

Окремо варто сказати, що проблема неякісних гербів часто полягає у низькому рівні геральдичної освіти як серед чиновників, що приймають рішення, так і серед розробників, художників, дизайнерів, що розробляють символи. Щоб вирішити цю проблему, пропонуємо наступні кроки.

– *включення основ геральдики до навчальних програм історичних, архітектурних та дизайнерських факультетів.*

– *активна співпраця УГТ з органами місцевого самоврядування, проведення семінарів та публічних обговорень проєктів гербів.*

– *проведення національних конкурсів на розробку символіки ОТГ з обов'язковою консультацією фахівців.*

Важливо також пам'ятати, що в умовах військової агресії та післявоєнного відновлення, геральдика може стати потужним інструментом фіксації сучасної історії.

Зокрема як варіант-пропозиція додавання до гербів (у вигляді корон чи декоративних елементів) символів, що відзначають героїчний опір (МістаГерої) або участь у військових діях, але робити це слід вкрай обережно та згідно з міжнародними геральдичними традиціями, щоб не перетворити герб на пам'ятник лише одній події.

Незважаючи на інституційні та історичні проблеми, українська міська геральдика має величезний потенціал. Процес децентралізації та формування ОТГ створив унікальне вікно можливостей для створення якісних, автентичних символів для тисяч громад, що раніше не мали власного герба.

Варто зазначити, що якісна геральдика здатна:

зміцнити локальний патріотизм (створюючи візуальний символ, з яким ідентифікує себе кожен мешканець громади).

сприяти культурному туризму (герб стає легко впізнаваним елементом,

що презентує місто на міжнародній арені).

впорядкувати історичну пам'ять (чітко відділяючи автентичну історію від ідеологічних нашарувань).

Розвиток української геральдики — це не стільки створення нового, скільки системне відновлення та фахова реконструкція символіки з урахуванням сучасних вимог до візуальної комунікації. Важливо, щоб цей процес керувався науковим підходом (історична достовірність, геральдичні правила), а не лише естетичними уподобаннями місцевих чиновників.

Розвиток міської геральдики в Україні залежить від переходу від добровільної консультативної роботи Українського Геральдичного Товариства до обов'язкового державного контролю та реєстрації. Лише створення чіткої вертикалі «Закон — Комісія — Реєстр» забезпечить створення якісних, історично обґрунтованих та естетично досконалих символів, які гідно представлятимуть українські міста та громади.

Це дозволить українським гербам перетворитися з об'єкта історичних суперечок на потужний, чистий і зрозумілий ключ до ідентичності в сучасному світі.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів наукового пошуку з проблеми геральдики українських міст XX – початку XXI століття дозволило зробити наступні висновки.

На першому етапі (XVIII ст. – 1917 р.) розвиток міської геральдики залежав від державної політики Російської імперії і мав централізований характер. Герби у цей період були затверджені лише для шести міст регіону. Вони мали у своєму полі одну-дві геральдичні фігури, що лаконічно відображали провідні промисли, особливості фауни, віросповідання мешканців та частково стосувалися історії міста. Проекти, створені герольдейстером Б. Кьоне, у рамках всеросійської геральдичної реформи у середині XIX ст. залишилися незатвердженими.

Після повного занепаду у 20 – 50-ті рр. XX ст. міська геральдика відродилася у рамках процесу стихійного міського герботворення, якому сприяла хрущовська «відлига», входження до широкого вжитку святкування ювілеїв міст та колекціонерський, фалеристичний рух. До розробки гербів залучено широкі верстви населення. Процес створення гербів був неупорядкованим, адже не мав координаційного центру, не регламентувався відповідною законодавчою базою та фактично відбувався в умовах відсутності фахівців з геральдики, що негативним чином позначилося на якості гербів. Геральдичні правила були викривлені, традиційних принципів геральдичної композиції та естетики автори не дотримувалися.

На радянському етапі геральдика була регламентована виключно ідеологічними завданнями та, як знаково-символічна система, зазнала впливу провідної течії у художній творчості – соцреалізму. Кольорова гама гербів майже повністю обмежилась червоним та синім кольорами, набір фігур у полі герба відбивав провідні ідеї радянського суспільства: здобутки виробництва,

розвиток промисловості, героїчну працю, боротьбу за врожай, створення нової людини, ключові факти історії радянської держави.

У цей період герб фактично втратив свої традиційні функції, зокрема, не зображувався на печатці міста і відповідно не представляв його адміністрацію. Герби також не підкреслювали індивідуальність міст, бо були, як правило, одноманітними і невиразними.

Нового імпульсу герботворення набуло із проголошенням незалежності. Розбудова національної держави та розвиток місцевого самоврядування активізували герботворчий процес. Він став більш упорядкованим ніж на попередньому етапі за рахунок законодавчого забезпечення, існування неформального координаційного центру у вигляді Українського геральдичного товариства та спроб запровадження єдиних принципів герботворення й уніфікованої геральдичної системи.

На рівні регіону в результаті більш ніж 20-річного процесу герботворення абсолютна більшість міст отримали нові геральдичні знаки, і значна їх кількість створена на належному якісному рівні.

Однак, варто зазначити, що професійна геральдика в регіонах співіснує з «самодіяльною». Більшість створених нефахівцями гербів виконані на низькому художньому рівні, порушують геральдичні правила та принципи геральдичної композиції, є невиразними та потребують корекції. Тож, можна стверджувати, що єдиної геральдичної системи, яку намагалися запровадити фахівці з геральдики, на сьогодні все ще немає. Лише при деяких обласних радах створено комісії з питань геральдики. Зокрема, Миколаївська область (Рада з питань геральдики), Кіровоградська область (Геральдична комісія). В багатьох обласних радах питання геральдики розглядаються в рамках постійних комісій з питань культури, освіти, молоді, спорту тощо.

Символічний ряд міських гербів на сучасному етапі суттєво розширився, стали використовуватися забуті за радянських часів фігури (хрест, ключ, кадуцей, образи міських патронів, зображення рослин, птахів, козацької зброї),

введені в обіг нові символи (наприклад, «камінь, що сяє» – символ антрациту). Серед використовуваних елементів домінує зображення сонця, шестерня і терикон також залишаються популярними фігурами. Через геральдичну символіку виражаються наріжні для регіону ідеї тяжкої праці, боротьби, історичної наступності, досягнень у промисловості, виробництві. У полі герба знаходять своє відображення особливості флори і фауни, географічного розташування міста, його історія, топоніміка, місцеві легенди. Особливістю є використання, окрім малих, ще й великих міських гербів, тобто з позащитовими прикрасами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про місцеве самоврядування» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Указ Президента України «Про впорядкування геральдичної справи в Україні» № 694/2000 від 18 травня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/694/2000#Text>
3. Закон України «Про засудження комуністичного та націоналсоціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
4. Конституція України (1996) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Постанова Верховної Ради України «Про Державний герб України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-12#Text>
6. Бабенко А. Деякі питання радянської емблематики. *Архіви України*. 1965. № 4. С. 60 – 62.
7. Бабенко А. До питання емблематики радянських міст. *Історичні джерела та їх використання*. Вип.6. К., 1971. С. 198 – 205.
8. Гречило А. Необхідність врегулювання процесів герботворення та перспективи розвитку української геральдики. *Друга наукова геральдична конференція: зб. тез повідомлень та доповідей*. Львів, 19 – 21 листопада 1992 р. Львів, 1992. С. 24 – 25.
9. Дмитрієнко М. Сучасна міська геральдика України: історія та перспективи розвитку // *Клейноди: Записки Українського геральдичного товариства*. Т. 1. Київ, Львів, 1991. С. 14 – 16.

10. Іщенко Я. Використання історичної геральдичної спадщини в гербах радянської доби. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2000. № 10. С. 220 – 246.
11. Гречило А. Б. Українська міська геральдика. К., Л.: УГТ, 1998.
12. Гречило А. Герби та прапори міст і сіл України, часть I, Львів, 2004
13. Гречило А. Затвердження гербів міст Правобережної України в 1791-192 рр., Київ-Львів, 1997
14. Гречило А. Терлецький Ю. Герби та прапори міст і сіл Рівненської області, Київ-Львів-Рівне, 2002
15. Гречило А. Українська територіальна геральдика. Львів, 2010. 280 с.
16. Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. Герби міст України (XIV – перша половина XX ст.). К., 2001.
17. Гречило А. Б. Сучасні символи областей України. К.; Львів, 2008.
18. Гречило А. Нові проблеми старої геральдики. *Пам'ятки України*. 1989. № 1. С. 48 – 49
19. Іщенко Я. О. Сучасна тенденція створення муніципальних знаків: геральдика населених пунктів Броварського району Київщини. Рецензія на кн.: Символіка Броварщини. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2004, №11., С. 306.
20. Іщенко Я. О. Герби міст України в роботі краєзнавців. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*: Зб. статей. К.: НАН України. Ін-т історії України, 1998. Вип. 6. С. 245–250.
21. Іщенко Я. О. Сучасний стан муніципальної геральдики в Україні. *Український історичний журнал*. 2006 (3), с. 125-136.
22. Іщенко Я. Оборонні споруди в геральдичній спадщині міст України. *Український історичний збірник*. 2003. Вип. 5. С. 13 – 145.

- 23.Іщенко Я. О. Нереалізовані геральдичні проекти 1960-х рр. *Український історичний журнал*. 2003. № 6. С. 78 – 92.
- 24.Калмакан И., Емельянов М. История герба Одессы. Прошлое и настоящее. 1798-1995 гг., Одесса, 1996, 36 с.
- 25.Клименко О., Хаварівський Б. Міська геральдика Тернопільщини. Тернопіль, 2003, 500 с.
- 26.Кривенко В., Шляховий К. Символіка Кіровоградщини : альбом. Кіровоград: Мавік, 2008. – 208 с
- 27.Міста та містечка в гербах, прапорах і печатках. Львів, 2003, 294 с.
- 28.Максименко Є.В. Типові помилки в сучасних муніципальних гербах Донбасу. *Історичні і політологічні дослідження: науковий журнал*, 2010. № 3-4 (45-46). С. 79-84.
- 29.Малаха Є. Геральдика Донеччини. *Схід*. 2004. № 7. С.25.
- 30.Маринченко Г.М Сучасний стан територіальної геральдики України. *Історико-культурна спадщина України: регіональні особливості та загальнонаціональний контекст : матеріали Всеукраїнської науковопрактичної краєзнавчої конференції, 16 травня 2025 року, м. Звягель Житомирської області*. Житомир, 2025. С.671-672.
- 31.Маринченко Г.М. Сучасний стан геральдичної науки України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія: Історичні науки. 2015. Вип. 2 (40), с. 123-126
- 32.Маринченко Г.М. Геральдичні організації України. *Питання нової та новітньої історії: збірник наукових праць молодих науковців, аспірантів, магістрантів, студентів*. 2015 (4), С. 83-86.
- 33.Напиткін В. Геральдика Хмельниччини. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 48 с.
- 34.Однороженко О. Територіальна геральдика Слобідської України козацької доби, Харків, 2002

- 35.Панченко В. Гербівник міст України, Нью-Йорк, 1996
- 36.Панченко В. Міські та містечкові герби України, Київ, 2000
- 37.Паталах О. Геральдична спадщина Херсонщини та Миколаївщини // *Новый фаворит*. 2004 . № 9-12.
- 38.Румянцева В. Історія, карбована в гербах, Київ, 1987
- 39.Рум'янцева В. В. Про розвиток геральдики і емблематики міст України. *Український історичний журнал*. 1977. № 8. С. 76 – 83.
- 40.Савчук Ю. Міська геральдика Поділля, Вінниця, 1995
- 41.Символіка Кіровоградщини, Кіровоград, 2002
- 42.Символіка територіальних громад Житомирської області, Житомир, 2008
- 43.Символіка міста Миколаєва: Бібліогр. покажчик / ЦБС для дорослих м. Миколаєва; Уклад. О.В. Сергєєва., І.В. Письменна; Ред. Т.О. Михайловська. Миколаїв:, 2007.
- 44.Стецюк П. Про необхідність створення Української Геральдичної служби. *Знак*. 1993. Ч. 1. С. 1.
- 45.Терлецкий Ю., Гречило А. Сучасна символіка Костопільщини, Рівне, 2006
- 46.Україна: герби та прапори / авт. проекту та упор. : В.Г. Кисляк, О.А. Нескоромний. Київ, 2010.
- 47.Федунків З. Герби Івано-Франківська (Станиславова), Івано-Франківськ, 2008
- 48.Хаєцький О.П. Символіка Миколаївщини // *Миколаївщина: літопис історичний подій*. Миколаїв, 2002. С.669-680.
- 49.Хаєцький О.П. Вивчення символіки рідного краю в туристськокраєзнавчих об'єднаннях учнівської молоді. Методичний посібник. Миколаїв, 2008

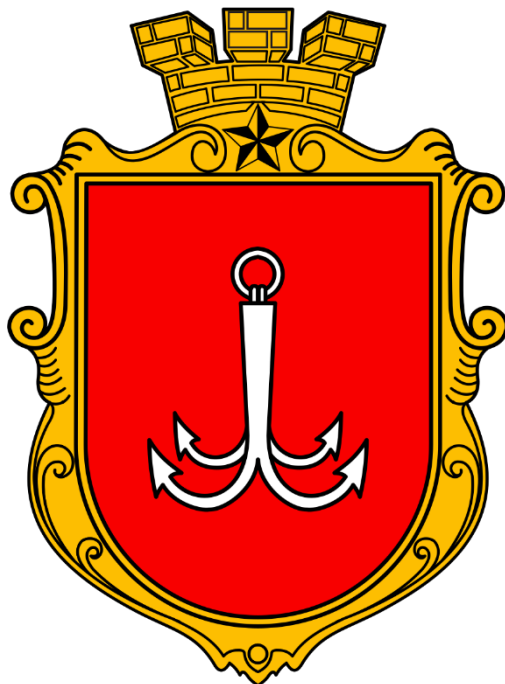
50. Янушкевич І., Дробний В., Кочкуров Р. Символіка Миколаївського району. Одеса, 2024.
51. Ящук А.В. Початковий етап радянського стихійного герботворення у Південній Україні (1967 – 1971 рр.). *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2020. Svazek 6. Vydání 3. S. 103 – 113.
52. Sochaniewicz K., Herb miasta Lwowa, Lwow, 1933 (репринт Warszawa, 1989)
53. Zielinski J., Herb miasta Stanislawowa, Stanislawow, 1938
54. Гербальдическая палата . URL: <http://geraldika.com.ua>
55. Українська геральдика. URL: <http://heraldry.com.ua>
56. Українська геральдична колегія . URL <http://uht.org.ua/http://gerold.at.ua/>
57. Українське геральдичне товариство. URL: <http://uht.org.ua/>

Київ

Львів

Одеса

Харків

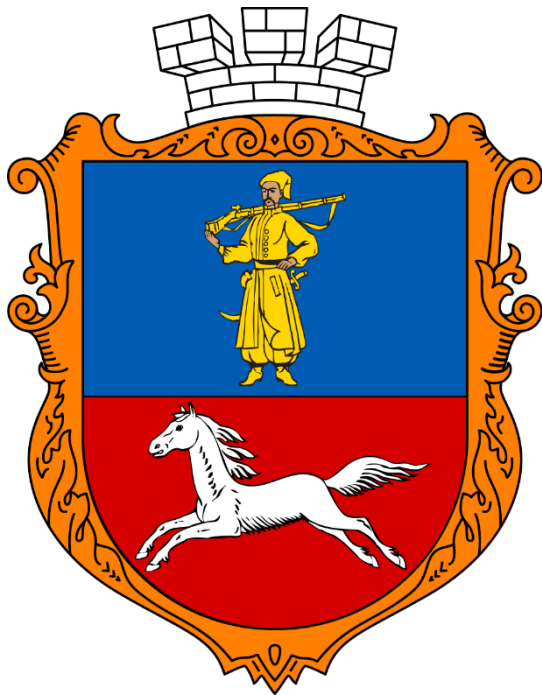
Б

Київ

Полтава

Черкаси

Вінниця

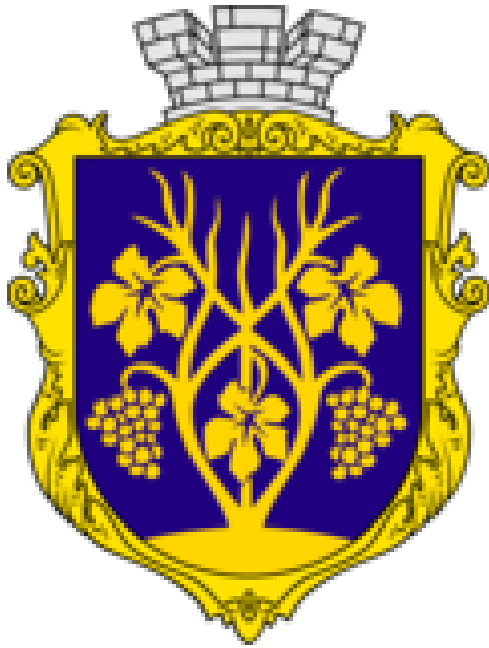
В

Львів

Івано-Франківськ

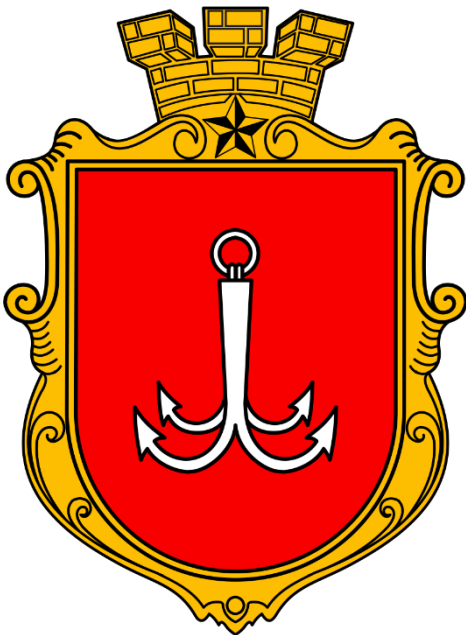

Ужгород

Чернівці

Г

Одеса

Запоріжжя

Миколаїв

Херсон

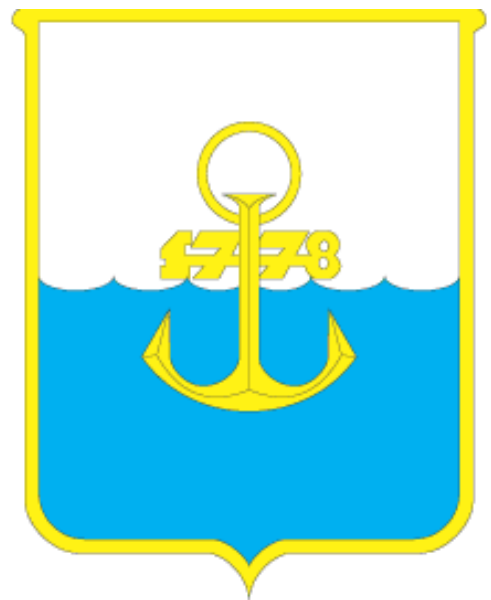
Харків

Донецьк

Луганськ

Маріуполь

Символіка міста Миколаїв, Миколаївської області

Герб Миколаєва 1803 р.

Герб Миколаєва 1883 р.

Герб Миколаєва 1969 р.

Герб Миколаєва 1997 р.

Прапор Миколаєва 1999 р.

Додаток Е..1

Символіка міста Миколаїв, Миколаївської області

7 жовтня 1803 р.	Імператором Олександром І затверджено перший герб Миколаєва
16 березня 1883 р.	Затверджено другий герб Миколаєва
1889 р.	Миколаївською міською думою затверджено прапор Миколаєва
1969 р.	Миколаївською міською радою затверджено новий герб Миколаєва
26 вересня 1997 р.	Миколаївською міською радою затверджено сучасний герб Миколаєва
2 липня 1999 р.	Миколаївською міською радою затверджено прапор Миколаєва
11 вересня 2004 р.	Миколаївською міською радою затверджено Гімн міста Миколаєва

Додаток Ж

Місто Вознесенська

Герб від 16 жовтня 2014 р.

Герб 1992 р.

Герб імперських часів

Додаток Ж.1

Місто Очаків

Герб від 31 жовтня 2014

р

Герб 1997 р.

Герб імперських часів

**Методичні рекомендації з питань геральдики і прапорництва
областей, районів, районів у містах та територіальних громад міст, селищ
і сіл (територіальні та муніципальні символи)**

Зародження геральдичних традицій на українських землях датується другою половиною XIII – початком XIV ст. Протягом XIV-XX ст. – тут, як і в більшості європейських країн, сформувалися окремі напрями, серед яких, зокрема, *територіальна геральдика* – символи адміністративно-територіальних утворень (земель, воєводств, губерній, намісництв, повітів і т.п.), та *міська* – символи місцевих самоврядних громад (тобто – муніципальні).

Аналогічні напрями розвинулись і в сучасній геральдичній практиці європейських країн, в яких функціонують системи територіальних та муніципальних символів.

З метою впорядкування геральдичної справи відповідно до Указу Президента України від 18 травня 2000 р., Закону України Про місцеве самоврядування в Україні, історичних традицій та сучасної практики за період 1990-2000 рр. передбачається дотримання низки геральдично-вексилOLOGічних норм і рекомендацій при сучасному гербо- та прапоротворенні в галузі територіальної та муніципальної символіки.

До поняття *територіальна геральдика і прапорництво* входять символи областей і районів (в галузі вексилOLOGії до неї можуть бути віднесені також прапори міст Києва і Севастополя та їхніх міських районів, оскільки ці міста мають республіканський статус, прирівняний до статусу областей).

До поняття *муніципальна геральдика і прапорництво* входять символи міських, селищних і сільських територіальних громад (т.зв. базового рівня місцевого самоврядування), а також знаки районів у містах.

Загальна методика сучасного герботворення:

1) Для областей, районів, історичних міст, селищ та сіл, котрі мали давніше міські права проводиться:

- виявлення, вивчення та встановлення змісту і причин виникнення всіх давніх знаків, які використовувалися, з пізнішою реставрацією герба за можливим найдавнішим зображенням (особливо це стосується земельних та міських знаків XIV-XVII ст.);

- у випадку використання в давньому гербі символів, поширених в інших знаках, вводити додаткові елементи, котрі вказували б на приналежність нового герба конкретній території чи територіальній громаді;

- у разі вживання у давньому гербі елементів, що не придатні для використання у сучасних умовах (скажімо – знаки окупаційної влади чи ідеологічні символи) та у разі відсутності будь-яких даних про давні герби розробка нового знака.

2) Для давніх поселень, які отримали міські права тільки в кінці XIX-XX ст., та сіл, що мали якусь атрибутику на давніх печатках:

- аналогічно, як і для першої групи, але з урахуванням символіки сільських печаток.

3) Для областей, районів, нових міст, селищ сіл і районів У містах, які ніколи не мали жодних знаків:

- розробка нового герба, можливо - і на конкурсній основі.

Для досягнення повноцінності герба при створенні нових знаків велике значення має використання сюжетів легенд, пов'язаних із розвитком території чи виникненням населеного пункту, розкриття змісту назви поселення (або версії про походження топоніма), відображення якихось специфічних місцевих особливостей, котрі підкреслюватимуть у гербі індивідуальність конкретного гербоносія та не тратитимуть свого значення протягом тривалого часу.

Окремого підходу вимагають давніше використовувані герби. Оскільки протягом історичного розвитку деякі міста мали кілька різних знаків, то в таких випадках виникали різні пропозиції: 1) залишати найдавніший відомий знак; 2) застосовувати той, що функціонував найдовше; 3) використовувати вживаний останнім. У цьому випадку, зберігаючи принцип історизму, необхідно проводити детальний критичний аналіз всього наявного матеріалу, точно встановлювати причини виникнення знаків, їх зміст, можливість використання у сучасних умовах. Кожен історичний герб, функціонуючи у конкретний час і в конкретних умовах, несе інформацію, котра не завжди є актуальною сьогодні. Коли якийсь знак втратив своє значення (у першу чергу це стосується гербів із символами чужоземного панування та знаками окремих власників міст), чи, особливо, якщо він має ворожий ідеологічний зміст, або не відповідає усталеним геральдичним правилам (зокрема, невдало вирішений у плані композиції чи колористики), то недоцільно штучно відновлювати його тільки з огляду на те, що він "давній".

Загальні вимоги:

1) Герб мусить подаватися у щиті. Рекомендована форма щита для адміністративно-територіальних областей, районів, районів у містах і територіальних громад міст, селищ і сіл – із заокругленою нижньою частиною (у такому щиті відомі найдавніші зображення герба Києва з XV ст., вона найкраща і з композиційних міркувань).

2) Області, райони та міста можуть використовувати Т.зв. великі герби із додатковими елементами щитотримачами, девізними стрічками, вінками і т. п.

3) У гербі застосовуються метали (срібло і золото) та кольори (синій, червоний, чорний, зелений і пурпуровий (останній – переважно для позашитових елементів)). Обов'язковим є дотримання правила геральдичної колористики, за яким можна наносити "металеві" фігури у "кольоровому" полі

щита та навпаки, але недопустимо наносити "метал" на "метал", чи "колір" на "колір" (скажімо, зелений елемент на синьому полі).

4) Гербовий малюнок має відповідати вимогам геральдичної композиції.

5) У щиті герба використовуються т. зв. геральдичні і негеральдичні фігури. Рекомендується застосовувати невелику кількість фігур, щоб не перевантажувати герб. Зображені у полі щита й повернуті у профіль людські постаті, тварини, риби, птахи, фантастичні та легендарні істоти мають дивитися праворуч (вліво від глядача). Виняток робиться у випадку зображення у щиті двох таких істот, які можуть бути повернуті одна до одної обличчям або спинами, а також при використанні зображення св. Юрія Змієборця (для відмінності різних гербів, оскільки цей символ досить поширений в українській геральдиці). При зображенні у полі щита рухомих засобів (наприклад: човен, паровоз і т. п.) напрямом їхнього руху має бути геральдично вправо (вліво від глядача).

6) У щиті герба можуть застосовуватися ділення. Бажаним є використання однопольових гербів або з малою кількістю ділень, що диктується як історичною традицією, так і вимогами виразності знака.

7) Гербовий малюнок має бути двомірним, без півтіней і перспективних зображень.

8) До гербового малюнку (у щит) не дозволяється вносити зображення

Державного герба України, дату заснування, назву гербоносія чи інші написи (окрім окремих літер – сиглів). Такі деталі можуть вкомпоновуватися поза щитом, на додаткових планках чи стрічках при використанні герба на значках, в'їзних знаках, вимпелах, сувенірах тощо, або на відповідних місцях і елементах у великому гербі.

9) Не допускається використання у гербах, позащитових елементах та прапорах символів і атрибутів сучасних іноземних держав і таких, що вже не існують (наприклад: імператорські корони, орденські стрічки і т.п.), а також написів, що засвідчують неактуальний сьогодні статус (наприклад: вільного королівського міста).

10) Не допускається використання одночасно різними користувачами однакових гербів чи прапорів (у т. ч., наприклад, областю чи районом і її адміністративним центром).

11) За змістом символіка герба має відображати одну або кілька особливостей поселення (наприклад: його назву, причини розвитку, специфічних місцевих представників фауни чи флори і т. п.). Недоцільно перенасичувати герб багатьма сюжетами або вносити до нього поширені елементи (шестерня, колосок, хвиляки), котрі можуть характеризувати і будьяке інше місто. Необхідно також уникати т. зв. "гібридних" фігур (скажімо, півколби і півшестерні).

12) Символіка прапора або пов'язана з гербом:

- повторює гербовий малюнок без щита;
- має кольори та окремі елементи герба;
- несе зображення герба у щиті (хоча цей принцип вважається найпримітивнішим); або має самостійне значення.

13) У прапорі, на відміну від герба, можливе використання більшої кількості кольорів та їх відтінків (замість срібла і золота доцільно вживати відповідно білий і жовтий колір; срібними й золотими можуть залишатися елементи герба, якщо він наноситься на прапорі щиті).

14) Для прапора обов'язково нормується співвідношення сторін та пропорції основних фігур, оскільки цей символ може тиражуватися у різних

розмірах і в усіх випадках має відповідати еталонному зображенню. Розміри та вигляд древка чи навершя (вістря) не нормуються.

Окремі положення:

1) Великі герби областей і районів можуть вписуватися у рослинні вінки, перевиті стрічками, або застосовуватися зі щитотримачами, стрічками, увінчуватися декоративними коронами зі стилізованими рослинними зубцями (така практика вже сформувалася протягом останніх років). На позащитових стрічках може наноситись державною мовою текст девізу або офіційна назва гербоносія.

2) Прапори областей, районів, міст Києва і Севастополя та їхніх міських районів мають мати співвідношення ширинидовжини 2:3, що відповідає пропорціям Державного прапора України. При одночасному піднятті вони не можуть бути більшого розміру від Державного прапора України.

3) У гербах міст, міських районів і селищ рекомендується щит вписувати у декоративний картуш та увінчувати міською мурованою короною з трьома зубцями. Для міст Києва і Севастополя та їхніх міських районів муровані корони золоті, для інших міст, міських районів і селищ – срібні. При потребі елементи, як щитотримачі, девізні стрічки та ін. (подібні герби рекомендуються переважно для обласних центрів чи визначних історичних поселень).

4) У гербах сіл рекомендується щит вписувати у декоративний картуш та увінчувати:

- для історичних сіл, які колись мали міські права, – червоною міською мурованою короною з трьома зубцями;
- для решти – золотою сільською короною (з п'яти колосків).

5) Прапори територіальних громад міст, міських районів, селищ і сіл мають квадратну форму. Можуть застосовуватися як звичайні прапори (з

вертикальним кріпленням до древка), з додатковим горизонтальним кріпленням (у стаціонарних умовах – в сесійному залі чи кабінеті міського голови) або як хоругви (тільки з горизонтальним кріпленням).

Андрій ГРЕЧИЛО